

PRVKY 13. SKUPINY (TRIELY)

1 H Hydrogen 1.008	2 He Helium 4.0026																
3 Li Lithium 6.94	4 Be Beryllium 9.0122																
11 Na Sodium 22.990	12 Mg Magnesium 24.305																
19 K Potassium 39.098	20 Ca Calcium 40.078	21 Sc Scandium 44.956	22 Ti Titanium 47.867	23 V Vanadium 50.942	24 Cr Chromium 51.996	25 Mn Manganese 54.938	26 Fe Iron 55.845	27 Co Cobalt 58.933	28 Ni Nickel 58.693	29 Cu Copper 63.546	30 Zn Zinc 65.38	31 Ga Gallium 69.723	32 Ge Germanium 72.630	33 As Arsenic 74.922	34 Se Selenium 78.971	35 Br Bromine 79.904	36 Kr Krypton 83.798
37 Rb Rubidium 85.468	38 Sr Strontium 87.62	39 Y Yttrium 88.906	40 Zr Zirconium 91.224	41 Nb Niobium 92.906	42 Mo Molybdenum 95.95	43 Tc Technetium (98)	44 Ru Ruthenium 101.07	45 Rh Rhodium 102.91	46 Pd Palladium 106.42	47 Ag Silver 107.87	48 Cd Cadmium 112.41	49 In Indium 114.82	50 Sn Tin 118.71	51 Sb Antimony 121.76	52 Te Tellurium 127.60	53 I Iodine 126.90	54 Xe Xenon 131.29
55 Cs Caesium 132.91	56 Ba Barium 137.33	57–71	72 Hf Hafnium 178.49	73 Ta Tantalum 180.95	74 W Tungsten 183.84	75 Re Rhenium 186.21	76 Os Osmium 190.23	77 Ir Iridium 192.22	78 Pt Platinum 195.08	79 Au Gold 196.97	80 Hg Mercury 200.59	81 Tl Thallium 204.38	82 Pb Lead 207.2	83 Bi Bismuth 208.98	84 Po Polonium (209)	85 At Astatine (210)	86 Rn Radon (222)
87 Fr Francium (223)	88 Ra Radium (226)	89–103	104 Rf Rutherfordium (267)	105 Db Dubnium (268)	106 Sg Seaborgium (269)	107 Bh Bohrium (270)	108 Hs Hassium (277)	109 Mt Meitnerium (278)	110 Ds Darmstadtium (281)	111 Rg Roentgenium (282)	112 Cn Copernicium (285)	113 Nh Nihonium (286)	114 Fl Flerovium (289)	115 Mc Moscovium (290)	116 Lv Livermorium (293)	117 Ts Tennessine (294)	118 Og Oganesson (294)

- s výnimkou **bóru** (vykazuje **nekovové** správanie a zaraďuje sa medzi **polokovy**) sú ostatné prvky 13. skupiny **kovy** so striebřistým vzhľadom a elektrickou vodivosťou
- supert ťažký umelý chemický prvok **Nihónium** ${}_{113}\text{Nh}$ (polčas rozpadu $\sim 10\text{s}$)
- **Bór** je začiatkom myslenej uhlopriečky (od bóru po astát) **oddelujúcej v tabuľke nekovy od kovov** napriek určitým **nepravidelnostiam** v atómových vlastnostiach prvkov 13. skupiny je trend rastúceho kovového charakteru prvkov v skupine zhora nadol **zachovaný**

Vlastnosti atómov prvkov 13. skupiny:

- elektrónová konfigurácia ich valenčnej vrstvy je ns^2np^1
- **vel'kost' atómov** v skupine **rastie** zhora nadol

$$r_a(\text{B}) = 85 \text{ pm}$$

$$r_{\text{ion}}(\text{B}^{3+}) = 27 \text{ pm}$$

$$r_a(\text{Al}) = 143 \text{ pm}$$

$$r_{\text{ion}}(\text{Al}^{3+}) = 54 \text{ pm}$$

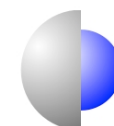
$$r_a(\text{Ga}) = 135 \text{ pm}$$

$$r_{\text{ion}}(\text{Ga}^{3+}) = 62 \text{ pm}$$

$$r_a(\text{In}) = 167 \text{ pm}$$

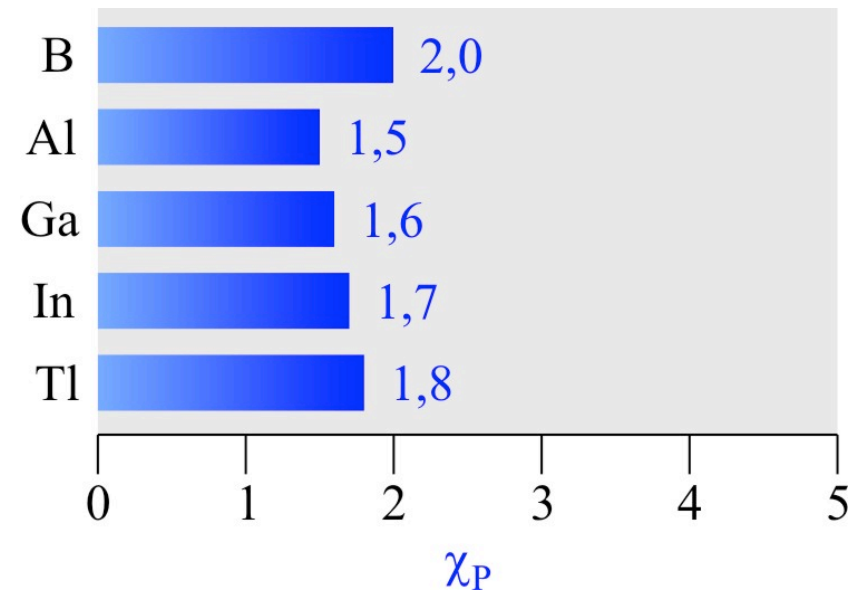
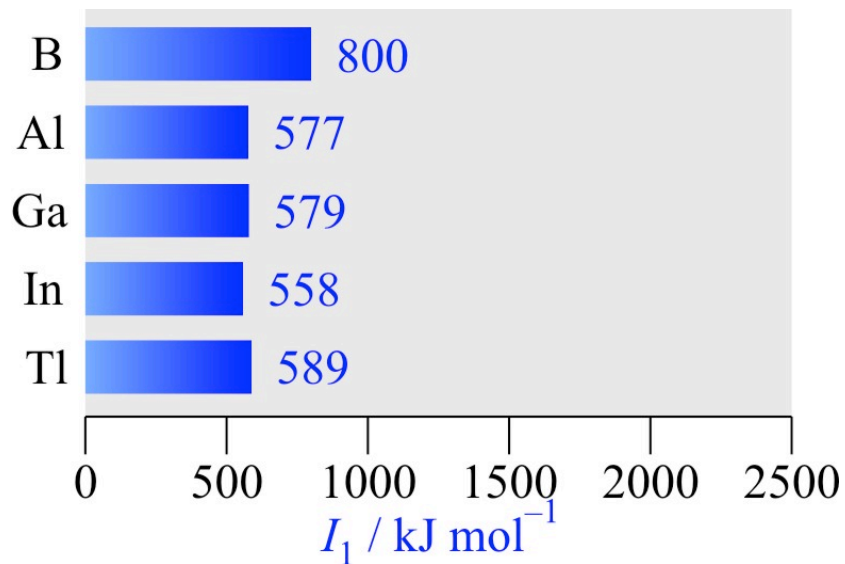
$$r_{\text{ion}}(\text{In}^{3+}) = 80 \text{ pm}$$

$$r_a(\text{Tl}) = 170 \text{ pm}$$

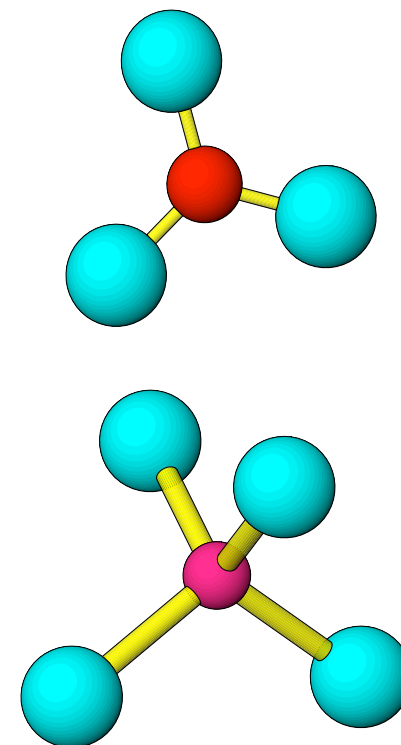
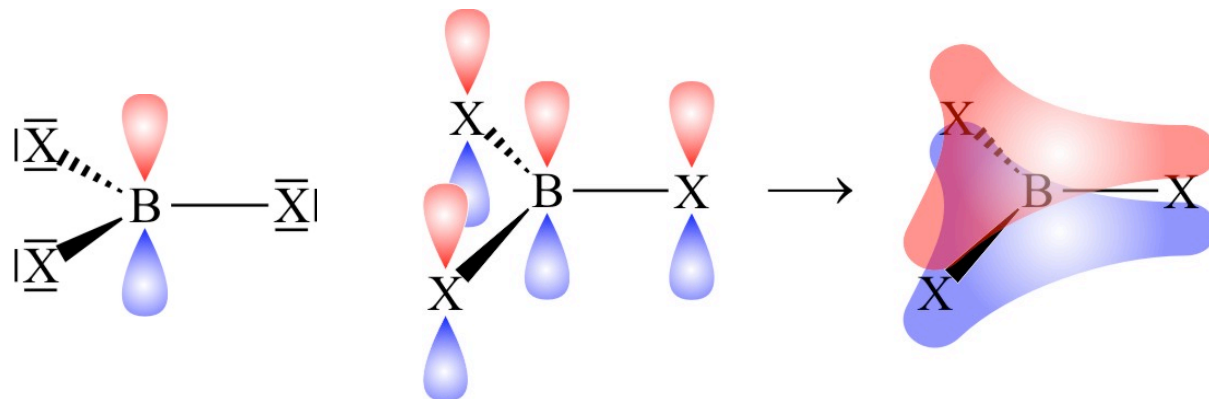
$$r_{\text{ion}}(\text{Tl}^+) = 150 \text{ pm}$$

- **bór** má *oveľa menší* atómový polomer, *vyššiu* ionizačnú energiu a elektronegativitu ako *ostatné prvky* skupiny
- **bór** sa v zlúčeninách viaže *kovalentnými* (prevažne polárnymi) väzbami a zlúčeniny s iónmi atómov bóru prakticky nepoznáme
- **hliník** bežne považovaný za kov, má niektoré *nekovové vlastnosti*, (jeho väzby k iným nekovom majú značne kovalentný charakter)
- *ostatné prvky* skupiny sa už viac správajú ako *kovy* a s nekovmi tvoria iónové zlúčeniny

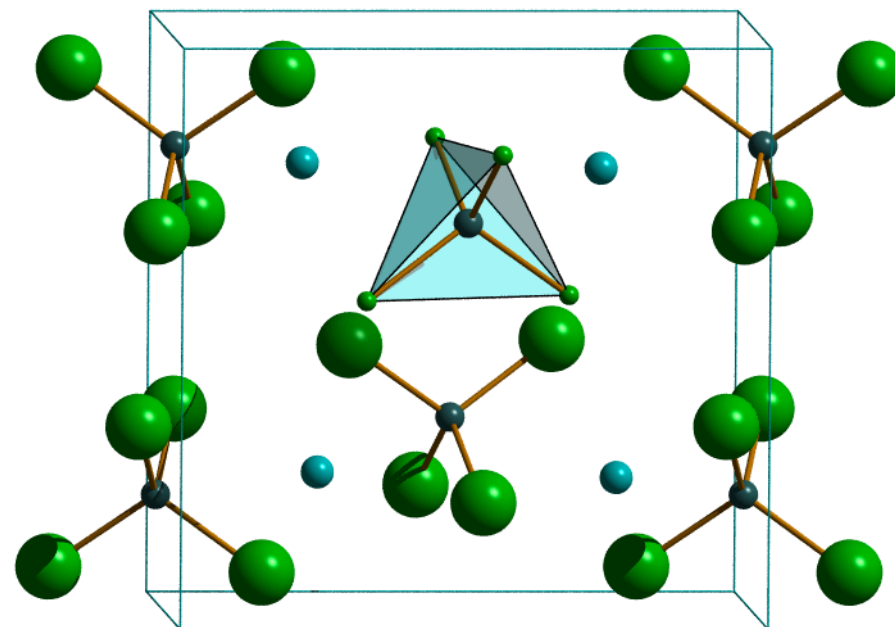

- **bór** tvorí väzby označované ako „*elektrónovodeficitné*“
- strednou hodnotou elektronegativity a schopnosťou tvorby zlúčenín s väzbou B–B a B–H sa *podobá* na *uhlík*
- výraznejšie sa *diagonálna podobnosť* bóru s kremíkom prejavuje v stabilite a variabilite zlúčenín s kyslíkom.

- charakteristické oxidačné číslo bóru je III (**B^{III}**)
- **nižšie** oxidačné čísla má bór v zlúčeninách s väzbou **B - B**
- atóm B je najčastejšie **trojväzbový** (trigonálne - planárne útvary)
- prázdny 2p_z - orbitál umožňuje tvorbu **delokalizovanej π-väzby**
- maximálna **väzbovosť** bóru je 4 (tetraedrické útvary)
- zlúčeniny vystupujú ako **Lewisove kyseliny**

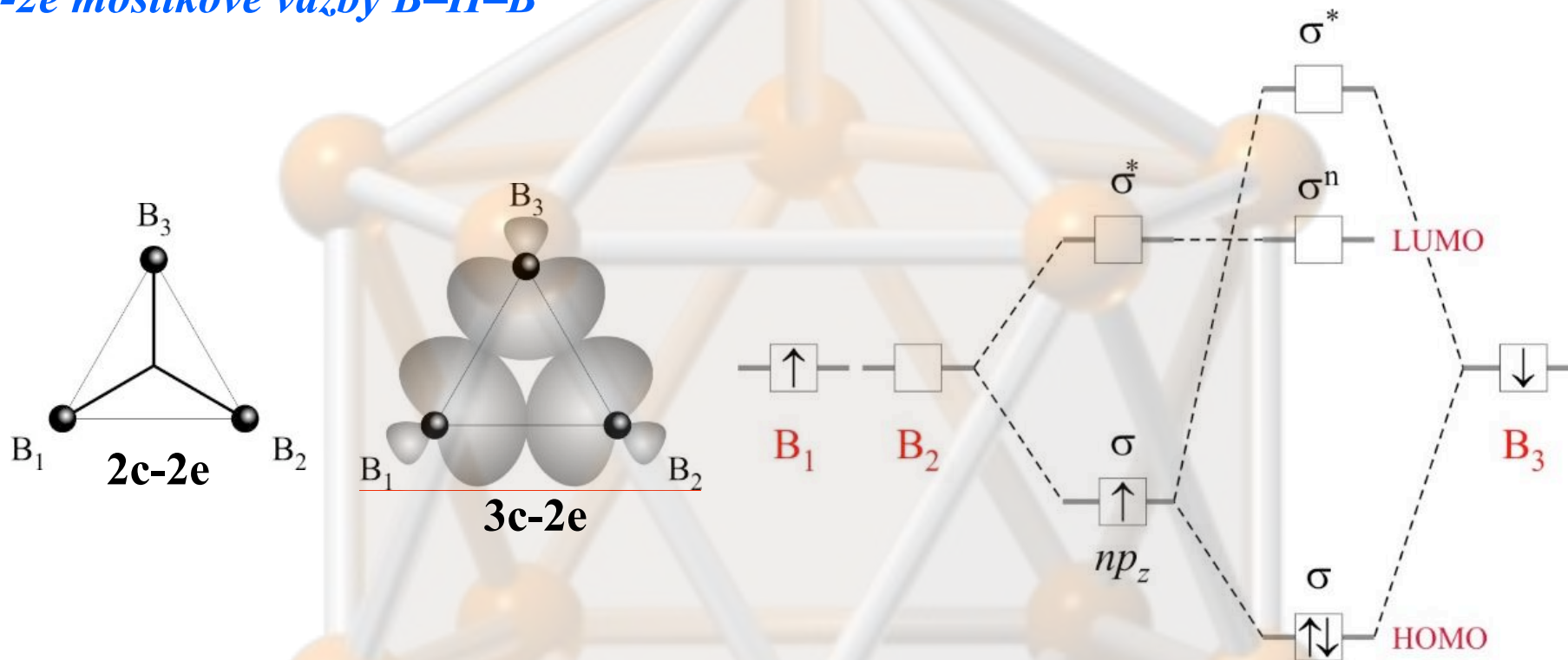

- prvky 13. skupiny vystupujú **vo viac ako v jednom** oxidačnom stave
- **Al** oxidačný stav **+III** (nezávisle od toho či sa viaže iónovo alebo kovalentne)
- Ga, In a Tl majú aj druhý oxidačný stav **+I**
- pre **Tl** je oxidačný stav **+I dominantný** (efekt inertného elektrónového páru)
- **GaCl₂** - štruktúra zlúčeniny určená ako **[Ga]⁺[GaCl₄]⁻**, (Ga je v oxidačnom stave **+I** a tetraedricky koordinované atómami chlóru v oxidačnom stave **+III**)

Trojcentrové väzby v chémii bóru vytvorené na tomto princípe môžu mať dvojaký charakter:

- **trojcentrové uzavreté väzby B–B–B**, usporiadané do trojuholníka
- **ikozaéder B₁₂**- len tri dvojcentrové 2c-2e väzby a 10 trojcentrových 3c-2e väzieb (B–B–B - jedna stena trojuholníka) a 10 elektrónov na tvorbu väzieb oboch typov medzi ikozaédrami
- **3c-2e mostíkové väzby B–H–B**

- rovnakým spôsobom môžeme na základe **trojcentrového formalizmu** vysvetliť aj vznik mostíkových trojcentrových väzieb B–H–B v boránoch
- v molekulových zlúčeninách charakteristická tvorba **p_π–p_π donorovo-akceptorových kovalentných väzieb**
- tvoria sa s niektorými **atómami nekovov** (halogény, kyslík, dusík) s **voľnými elektrónovými pármami** (skrátene väzbovej dĺžky bór–nekov v porovnaní s dĺžkou jednoduchej väzby)
- pre atómy bóru nie je typická **katenácia** (najčastejšie **trojuholníkové spojenie troch atómov bóru** (štruktúra B₁₂ a niektoré typy boránov alebo mostíkové jednotky B–H–B (napr. v B₂H₆))

"**Combo prvok**" môžeme definovať ako kombináciu prvku ($n-x$) skupiny s prvkom ($n+x$) skupiny za tvorby zlúčenín zodpovedajúcich čistej látke tvorenej prvkom n -tej skupiny.

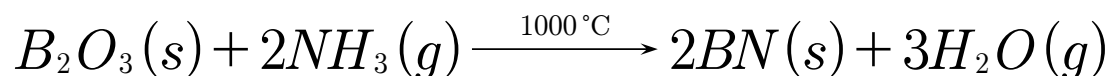
- molekula **CO** sa **podobá** na molekulu **N₂** (obidve molekuly obsahujú trojitú väzbu a majú podobnú teplotu varu: -196°C (N₂) a -190°C (CO))
- hlavným dôvodom pre **podobné správanie** je, že molekuly CO aj N₂ sú **izoelektrónové**

Bór - dusík analógy uhlíkových častíc

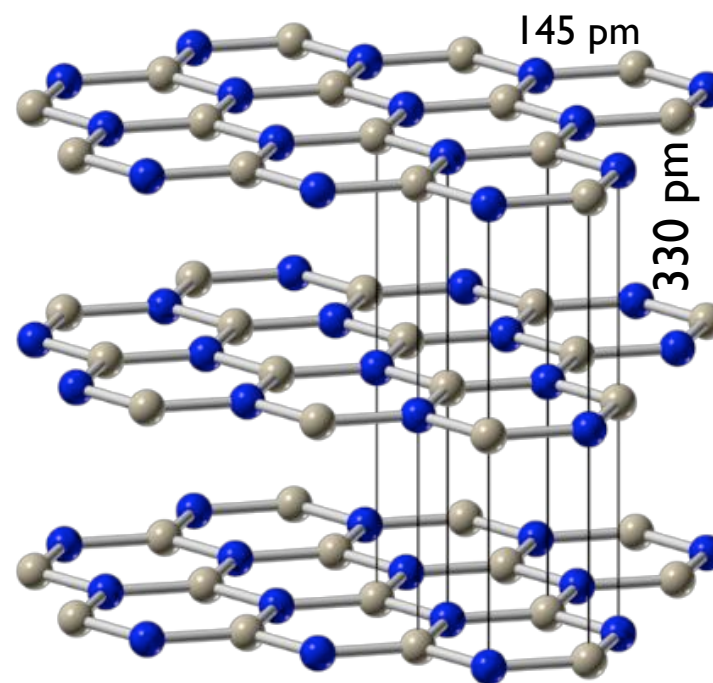
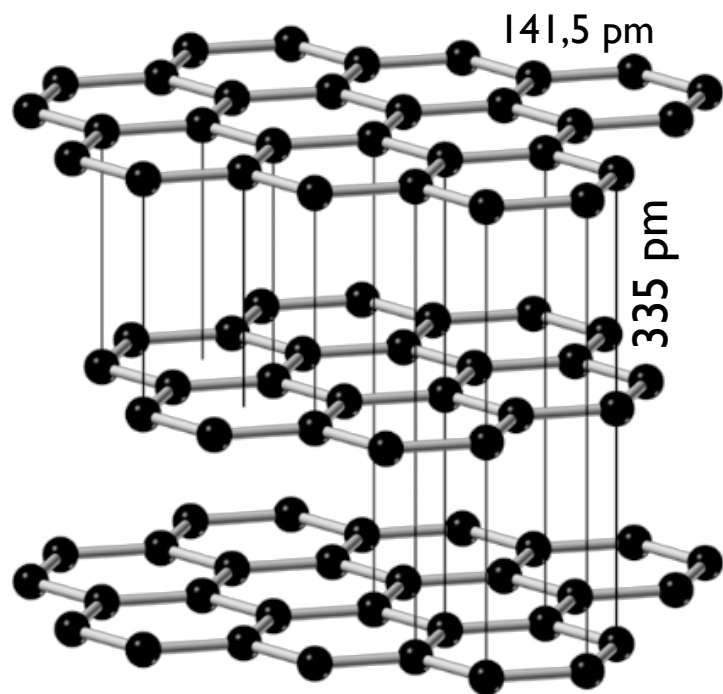
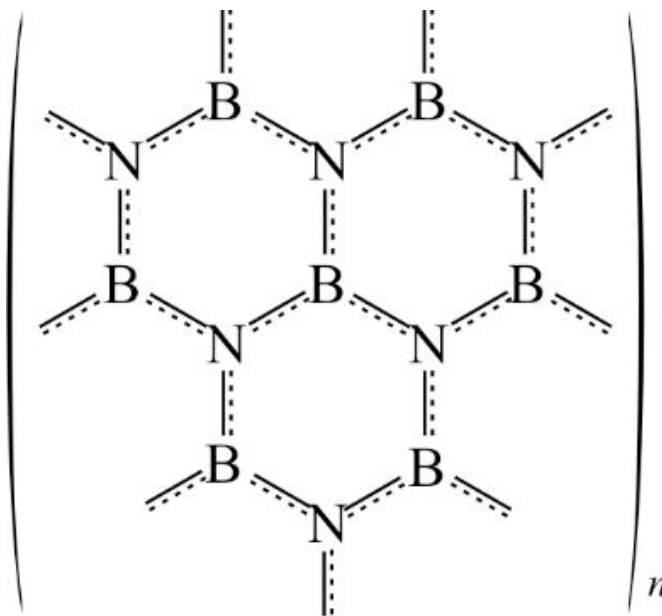
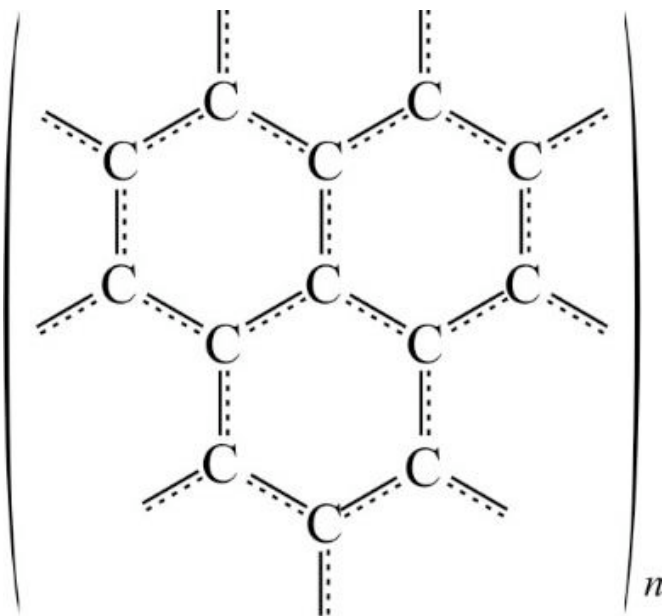
- príkladom "Combo prvkov" je kombinácia atómov **bóru** a atómov **dusíka** (B: $-1e^{-}$ a N: $+1e^{-}$ oproti uhlíku)
- rozmery a elektronegativita atómov uhlíka sú skoro rovnaké ako priemer týchto vlastností v prípade bóru a dusíka

Atóm	Atómový polomer (pm)	Ionizačná energia (kJ.mol ⁻¹)	Elektronegativita
B v BN	85	800	2
N v BN	70	1402	3
Priemer B a N	77,5	1101	2,5
C	77	1086	2,5

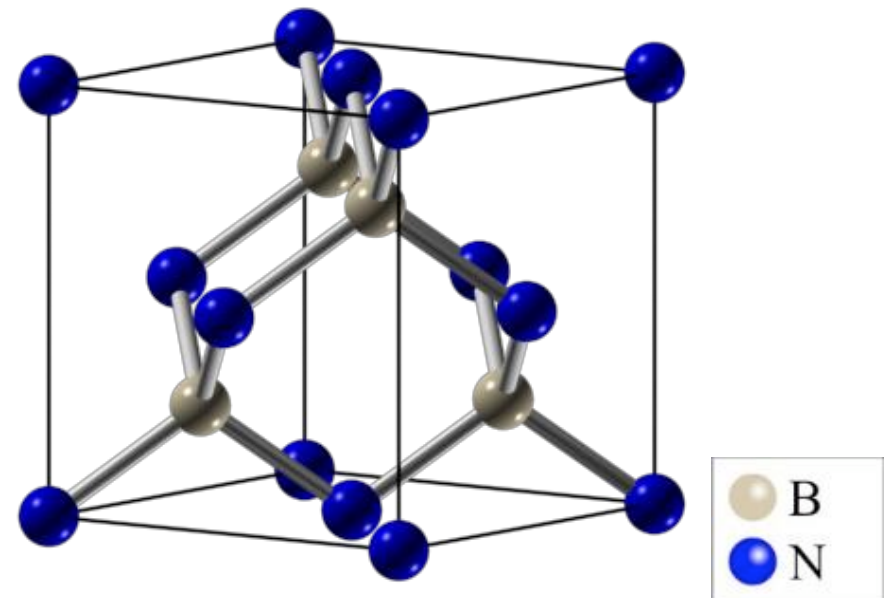
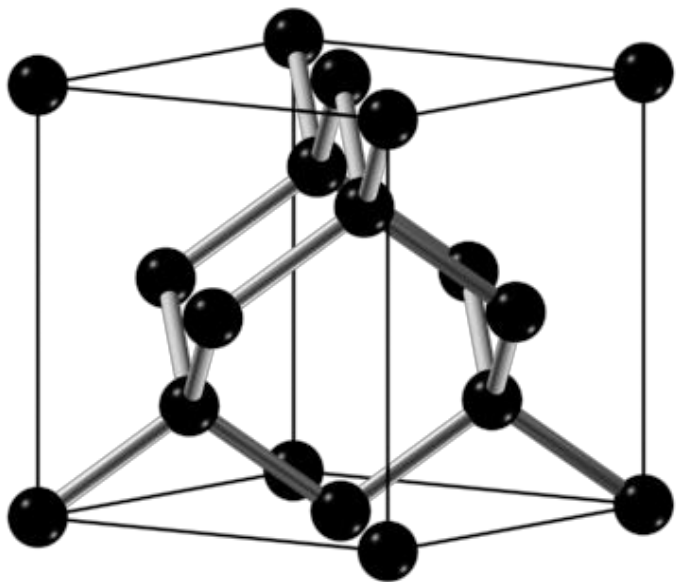
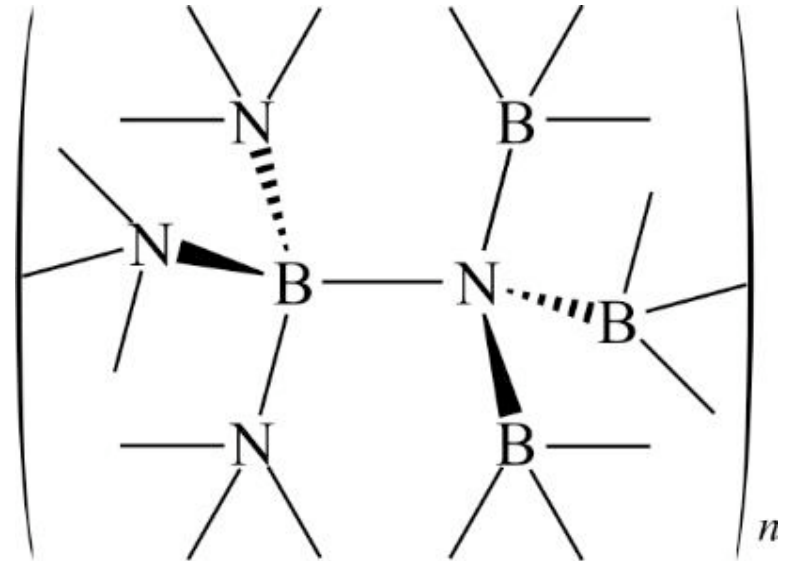
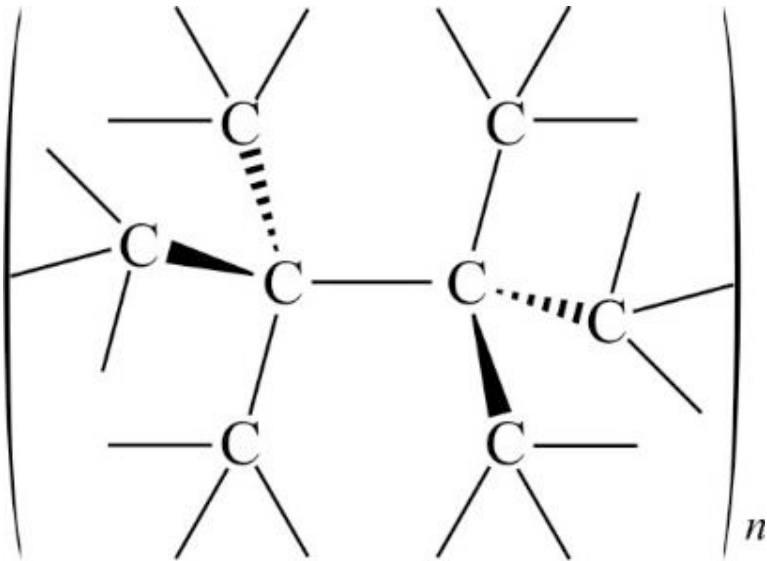
- **alotropické modifikácie uhlíka** grafit (mazivo) a diamant (najtvrdšia látka v prírode) "horia" zahrievaním na vzduchu (plynný CO₂), čo **vylučuje** ich využitie na **vysokoteplotné aplikácie**
- **analógiou** vrstevnatej alotropickej modifikácie uhlíka – **grafitu**, použiteľnou pri vysokých tlakoch a teplotách je **hexagonálna modifikácia nitridu bóritého** α-BN ($\rho = 2,18 \text{ g cm}^{-3}$):

- α -BN je výborné vysokoteplotné, chemický odolné *mazivo* a na rozdiel od grafitu je α -BN biela tuhá látka, ktorá *nevedie elektrický prúd*

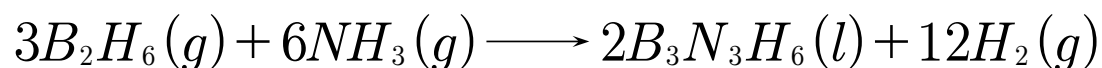

- *analógom* diamantu je látka nazývaná *borazon*
- *kubická* polymorfná modifikácia **BN** je podobne ako diamant *tvrdý* a *chemický inertný* pri *vysokých teplotách*
- borazon sa často preto používa *miesto diamantu* ako *brúsny materiál*

Ďalšie *podobnosti* medzi *zlúčeninami bór - dusík* a *zlúčeninami uhlíka*

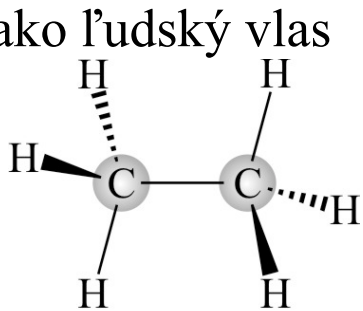
- reakciou diboránu a amoniaku sa získa **borazín** (cyklický analóg benzénu):

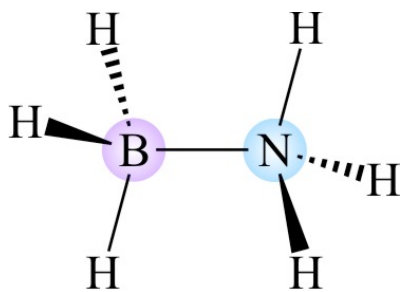
- zlúčenina používaná pre **syntézu ďalších** bór - dusík uhlíkových **analógov** (doteraz bez priemyselného využitia)

Nitrid bóru tvorí aj ďalšie štruktúry podobné štruktúram tvoreným uhlíkom - **nanorúrky**.

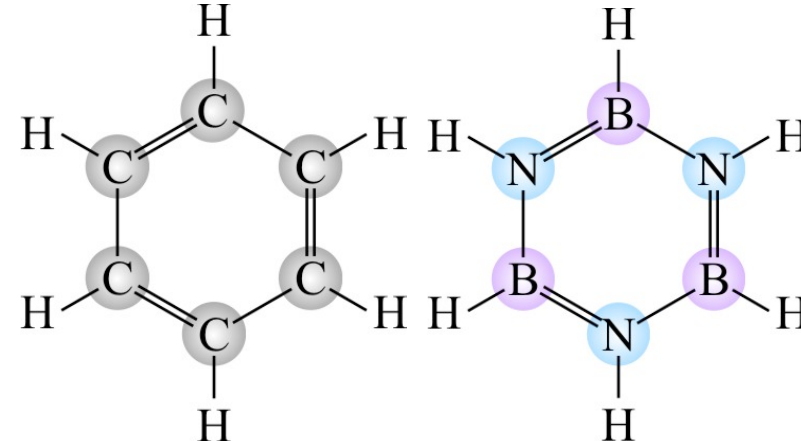
- dôležitým **rozdielom** vo vlastnostiach nanorúriek nitridu bóritého a uhlíka je ich elektrická **vodivosť**
- nanorúrky **uhlíka vedú** elektrický prúd, naopak nanorúrky **BN** sú **izolátormi**
- v roku 2003 sa podarilo **skombinovať** tieto dva typy nanorúriek do jednej štruktúry: vodivá nanorúrka uhlíka je vložená do izolujúcej nanorúrky BN
- výsledkom je **izolovaný vodivý drôt** 100 000 krát tenší ako ľudský vlas

etán, C₂H₆

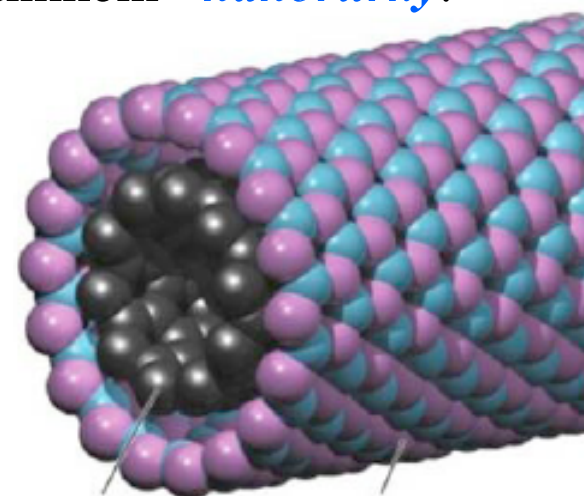

aminborán, BNH₆

benzén, C₆H₆

borazín, B₃N₃H₆

Vodivá nanorúrka uhlíka

Izolujúca nanorúrka nitridu bóritého

- izolektrónový H₃NBH₃** má niekoľko podobností s etánom **H₃CCH₃**
- rozdiely** (teplota topenia a varu) spôsobené veľmi polárnou väzbou bór - dusík, vzniká silná **dipól - dipólová interakcia** medzi susednými molekulami

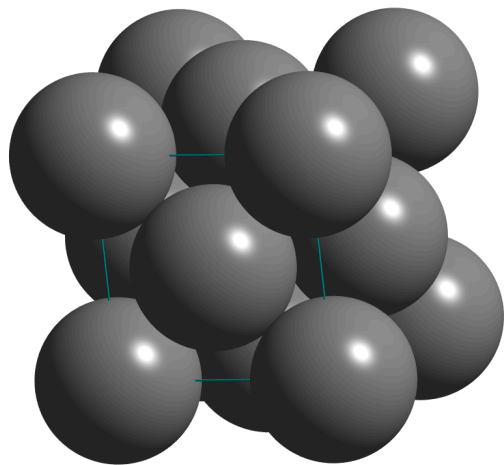
Vlastnosti prvkov 13. skupiny ako jednoduchých látok

- pri kovových prvkoch sa **nepozoruje** jednoduchý **trend** v **teplotách topenia**
- **teploty varu** v skupine s rastúcim atómovým číslom **klesajú**
- rôzna **kryštálová štruktúra** v tuhej fáze

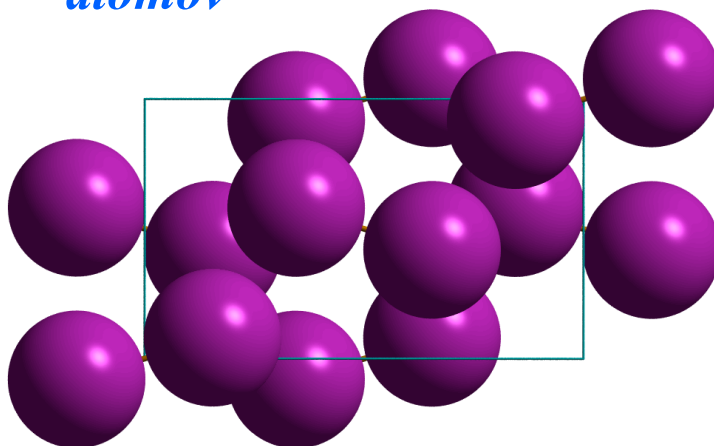
Bór má vlastnosti typické pre látky s **atómovou štruktúrou** s kovalentnými väzbami (t_t , t_v , 9 až 11° Mohsovej stupnice tvrdosti), tvorí **ikozaédre** B₁₂

Ostané prvky 13. skupiny majú **kovovú štruktúru**:

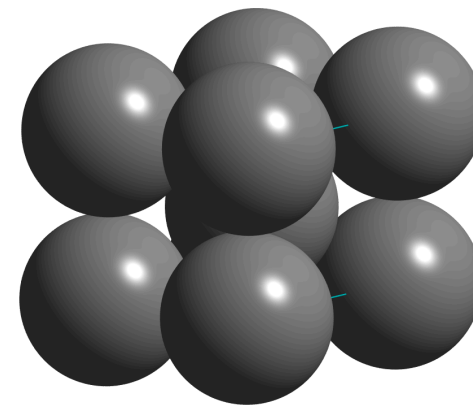
Hliník má plošne centrovanú **kubickú** štruktúru

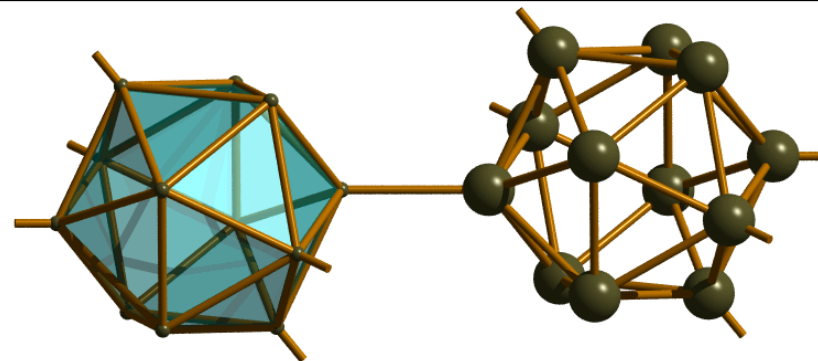
Gálium vytvára jedinečnú štruktúru obsahujúcu **páry atómov**

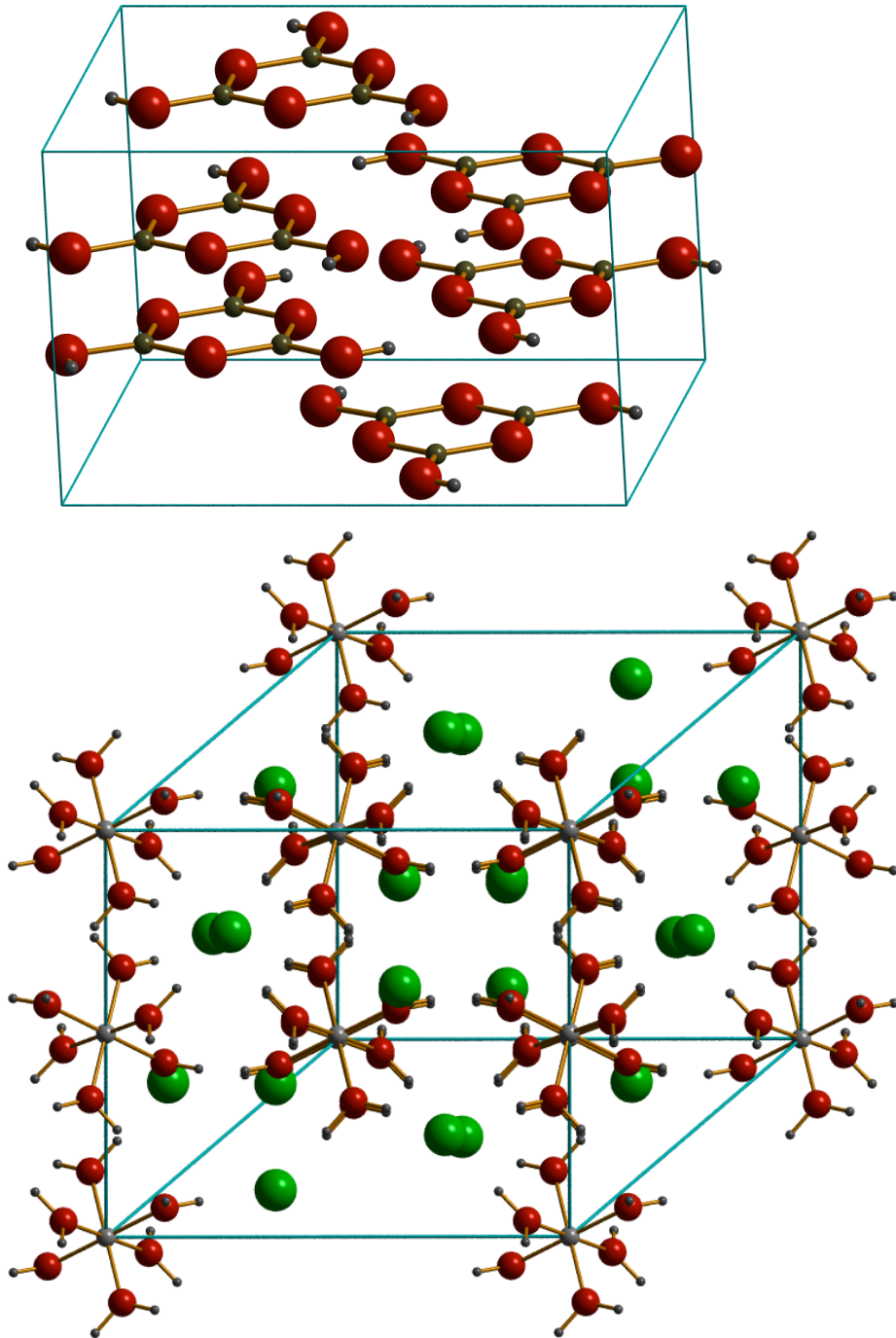
Indium a Talium vytvárajú napr. ortorombickú priestorovo centrovanú štruktúru (viac alotropov)

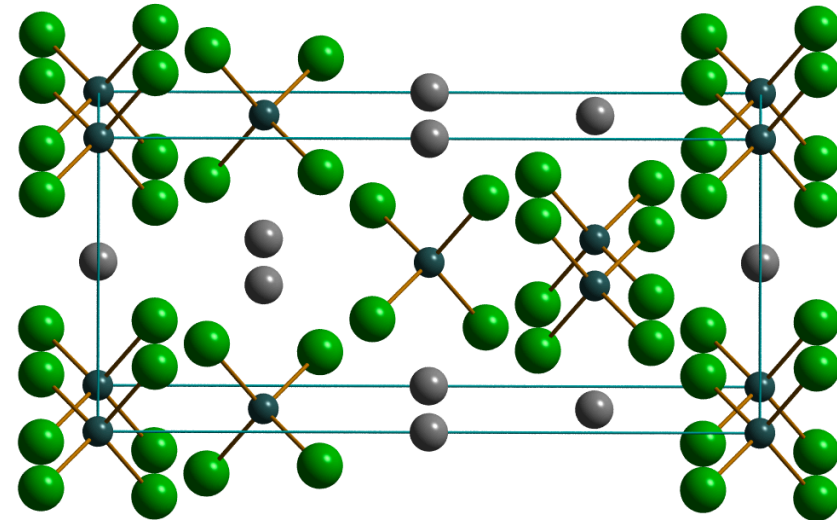
Prvok	Teplota topenia (°C)	Teplota varu (°C)
B	2180	3650
Al	660	2467
Ga	30	2403
In	157	2080
Tl	303	1457

Bór, polokov prednostne tvorí *kovalentné* väzby (H_3BO_3)

Veľká *nábojová hustota* iónov 13. skupiny - *kovalencia* bežná aj medzi *kovovými prvkami* skupiny (veľký náboj a malý polomer kovového iónu, $\text{Tl}[\text{TlCl}_4]$)

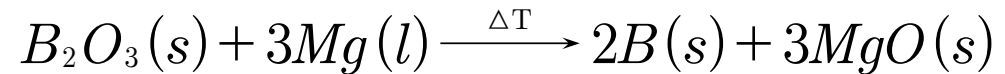
- *iónový stav* prvkov 13. skupiny sa *stabilizuje hydratáciou* ich kovových iónov (enormná hydratačná entalpia Al: $-4665 \text{ kJ}\cdot\text{mol}^{-1}$, katión $[\text{Al}(\text{H}_2\text{O})_6]^{3+}$)

Skupina	Ión	Nábojová hustota ($\text{C}\cdot\text{mm}^{-3}$)
1	Na^+	24
2	Mg^{2+}	120
13	Al^{3+}	364

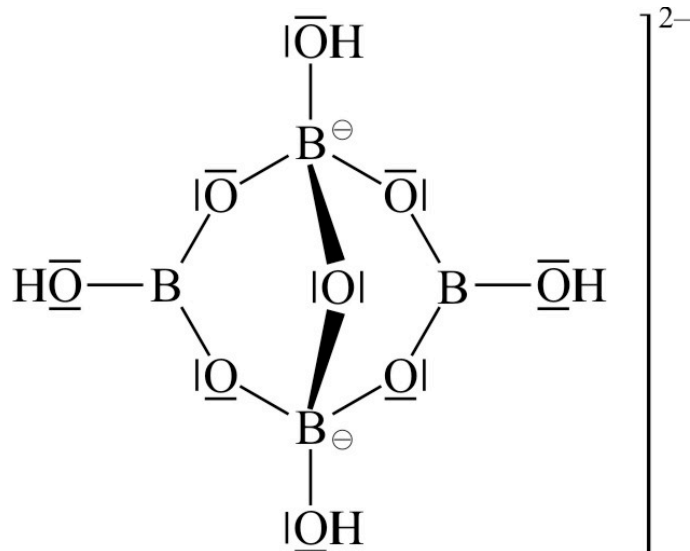
Bór je jediný prvok 13. skupiny klasifikovaný ako *nekov*. My sme ho zaradili medzi *polokovy*. Avšak na základe tvorby *oxoaniónov* a chémie *hydridov*, je ho možné považovať za *nekov*.

- bór môžeme pripraviť z jeho *oxidu* zahrievaním s reaktívnym kovom:

Výskyt: - *elementárny* bór je v zemskej kôre *vzácný* prvok, významnejšie sú v niektorých lokalitách veľké náleziská jeho *solí* (s *intenzívnou vulkanickou aktivitou*; Rusko, Tibet, Turecko a púštne oblasti Kalifornie)

- v podobe minerálov (*bórax* a *kernit* so zložením $Na_2B_4O_7 \cdot 10H_2O$ a $Na_2B_4O_7 \cdot 4H_2O$)

- *skutočná štruktúra* boritanových aniónov v uvedených mineráloch je zložitejšia ako vyplýva z uvedených vzorcov (bórax obsahuje anión $[B_4O_5(OH)_4]^{2-}$)
- vzorec *boraxu* vystihujúci jeho zloženie:
 $Na_2[B_4O_5(OH)_4] \cdot 8H_2O$

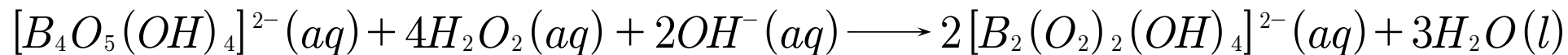
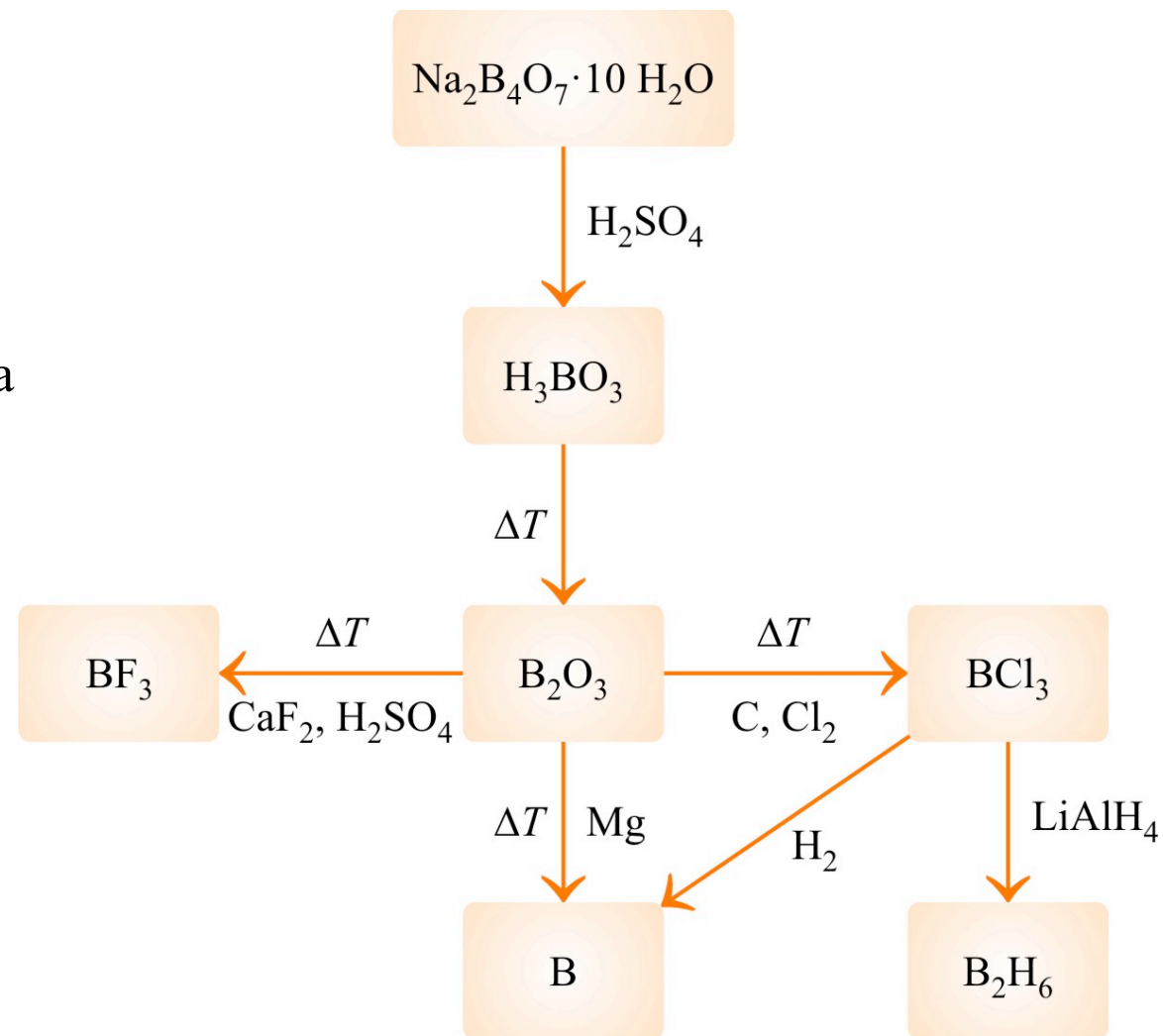
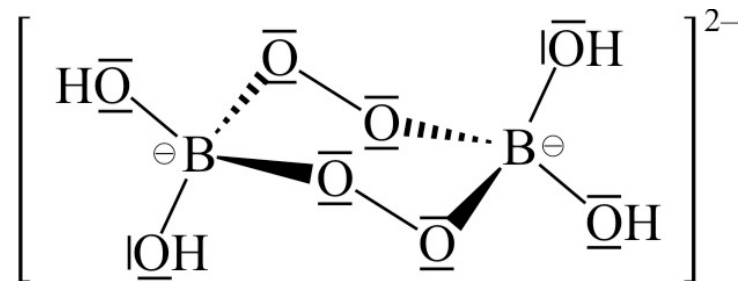
bórax

kernit

Výroba a použitie - svetová produkcia zlúčenín bóru je viac ako 3 milióny ton ročne

- ~ 35% produkcie bóru na výrobu **borokremičitanového skla** (bežne používané sodné sklo trpí termickým šokom)
- v **detergentoch** (saponátoch) sa využíva **peroxoboritan sodný** $\text{Na}_2[\text{B}_2(\text{O}_2)_2(\text{OH})_4]$ (efektívne bieliace činidlo účinné pri teplotách vody 90°C)

- dôležitá úloha v **jadrových elektrárňach** (silný absorbent neutrónov; bór obsahujúce kontrolné tyče sa spúšťajú do reaktorov v snahe udržať jadrovú reakciu pri ustálenej rýchlosti)
- bórity sa používajú na **konzerváciu** (ochranu) **dreva**, na **spomalenie požiaru** a **spájanie**

Borány - zlúčeniny **bóru s vodíkom** s veľmi **neobvyklým** zložením, štruktúrou a vlastnosťami

- **viac hydridov** ako pre bór je známych len pre **uhlík** (v súčasnosti viac ako 50 neutrálnych B_nH_m a ešte väčšie množstvo aniónových boránov $B_nH_m^{x-}$)
- majú **kladné hodnoty ΔG°_f** (termodynamicky **nestabilné**, rozkladajú sa na bór a vodík)

Chémia boránov je zaujímavá pre:

- **tvar** molekúl boránov rozdielny od iných hydridov
- **spôsob väzby** v boránoch (vyžaduje použitie teórie MO)
- **reakcie** boránov, ktoré sú zaujímavou paralelou a zároveň sa odlišujú od reakcií v **organicknej chémii**

Štruktúra boránov - borány a ich deriváty sa klasifikujú do troch skupín:

1. kloso-borány - majú kompletne **uzavretý** polyéder atómov bóru a ich všeobecný vzorec je $B_nH_n^{2-}$ ($n = 6, 12$); ($B_6H_6^{2-}$, $B_{12}H_{12}^{2-}$).

- **Neutrálne** borány v tejto skupine **nie sú známe**.

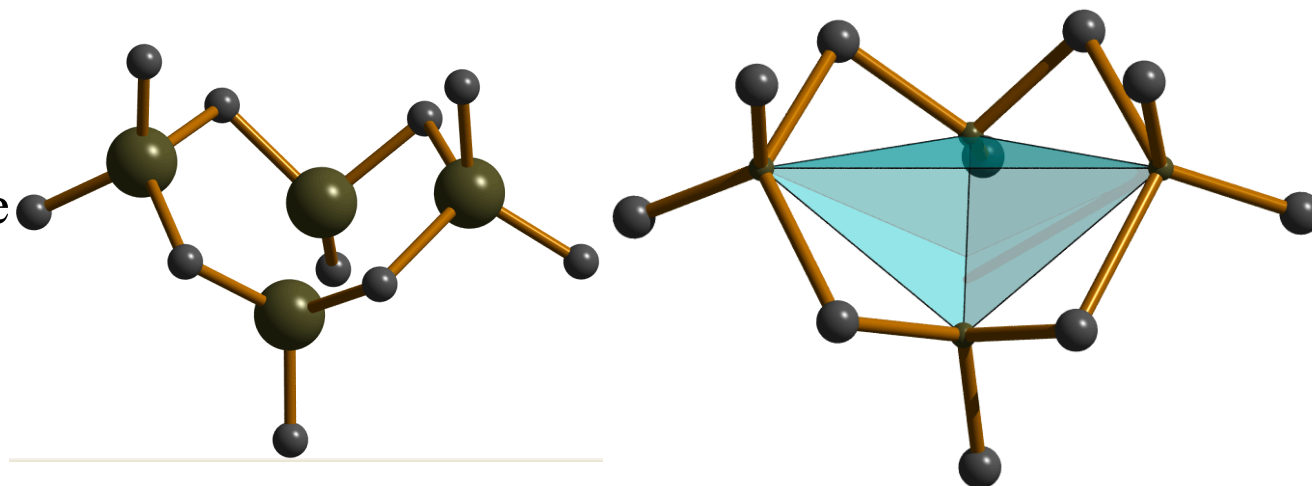
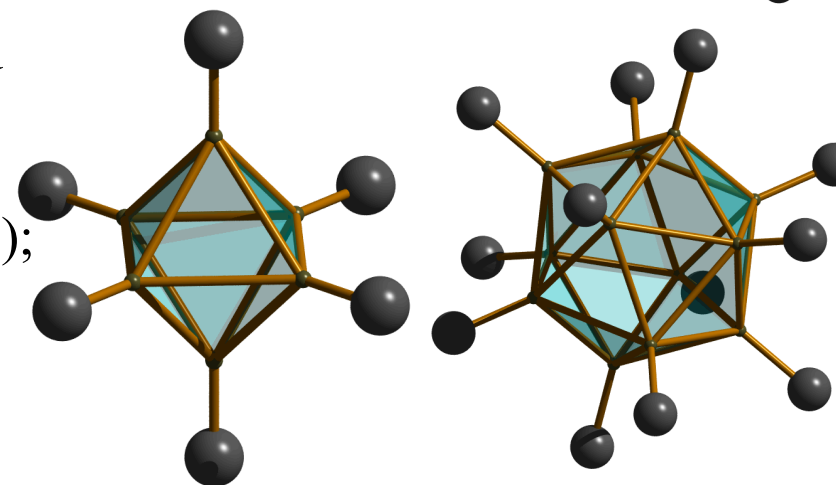
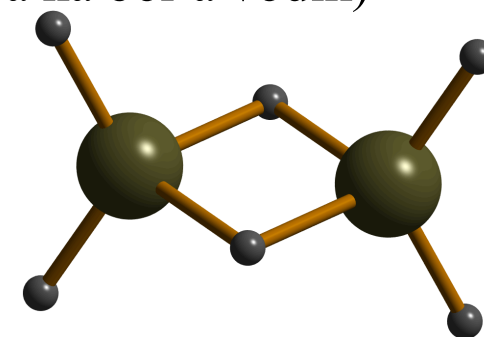
2. nido-borány - s **neuzavretou štruktúrou**, v ktorej jeden

z vrcholov polyédra zostáva neobsadený atómom bóru.

Všeobecný vzorec tejto skupiny je $B_nH_{(n+4)}$ ($n = 2, 5, 6, 10$ a pod.),

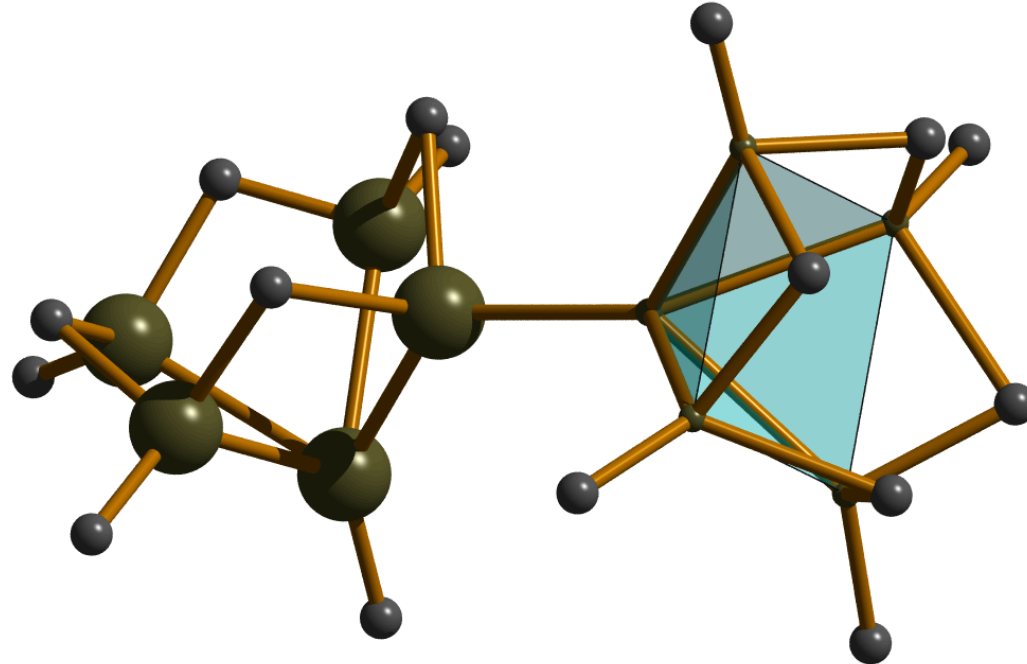
$B_nH_{(n+3)}^-$ ($n = 4, 5, 9, 10$

a formálne aj 1) a $B_nH_{(n+2)}^{2-}$ ($n = 10, 11$) (B_2H_6 , B_5H_9 a $[B_5H_8]^-$)

3. *arachno-bórány* s *viac otvorenou*

štruktúrou, v ktorej dva vrcholy štruktúrnej jednotky sú neobsadené. Všeobecný vzorec tejto skupiny je $B_nH_{(n+6)}$ ($n = 4, 5, 6, 8, 9 \dots$), $B_nH_{(n+5)}^-$ ($n = 2, 3, 5, 9, 10 \dots$) a $B_nH_{(n+5)}^{2-}$ ($n = 10$) (B_4H_{10} a $[B_4H_9]^-$)

Wadove pravidlá:

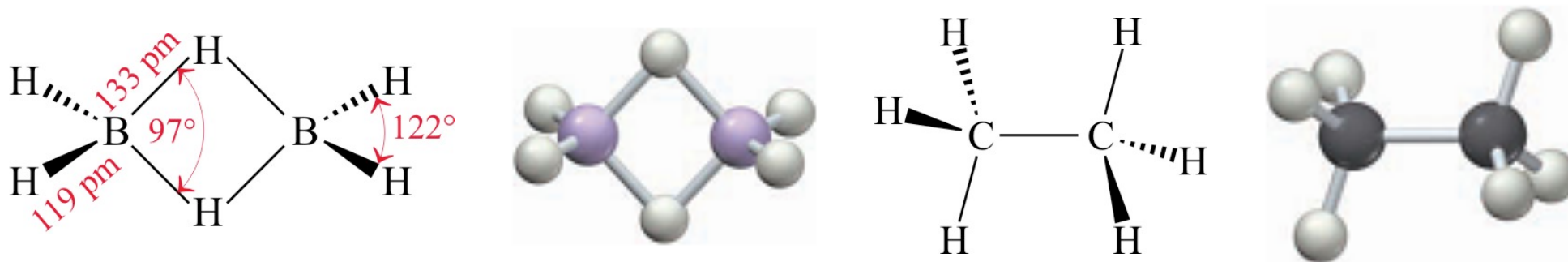
Štruktúra boránu sa môže tvoriť zo štruktúrnych jednotiek BH (obsahuje len koncové atómy vodíka) a ďalšie atómy vodíka v štruktúre boránu sú viazané iným spôsobom.

Počet **SEP** (skeletálnych elektrónových párov) vypočítame nasledujúcim spôsobom:

1. Vypočítame celkový počet valenčných elektrónov (tri elektróny na každý atóm bóru a jeden elektrón na atóm vodíka) + náboj na anióne boránu
2. odpočítame dva elektróny pre každú štruktúrnu jednotku BH
3. Počet elektrónov podelený dvomi vyjadruje počet SEP, ktorý určuje typ boránu.
4. $n + 1$ skeletálnych elektrónových párov a n atómov bóru, štruktúra boránu je úplná (uzatvorená) - typ **kloso**-borán
5. $n + 1$ skeletálnych elektrónových párov a $n - 1$ atómov bóru, v štruktúre boránu chýba jeden vrchol - typ **nido**-borán
6. $n + 1$ skeletálnych elektrónových párov a $n - 2$ atómov bóru, v štruktúre boránu chýbajú dva vrcholy - typ **arachno**-borán

Väzby v boránoch -*najjednoduchším* izolovaným **boránom** je diborán **B₂H₆**

- **variabilita** boránov súvisí s **väzbovými vlastnosťami** atómov bóru
- v boránoch sa tvoria **elektrónovo - deficitné** väzby (väzby medzi *m* atómami zabezpečuje menej než **2(m - 1) elektrónov**)
- **predstaviteľom** molekúl s elektrónovo-deficitnými väzbami je diborán **B₂H₆**:

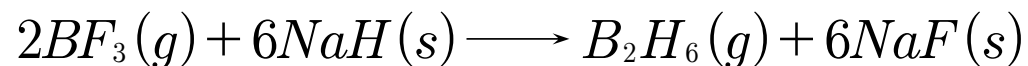

- zo štruktúry je zrejmé, že väzba bóru s terminálnymi atómami vodíka **B-H_t** (väzbová vzdialenosť 119 pm) je **pevnejšia**, než väzba **B-H_m** (väzbová vzdialenosť 133 pm) s mostíkovým atómom vodíka
- **líši sa** od štruktúry etánu a je nezvyčajná (atóm vodíka je najčastejšie **jednoväzbový**)
- väzby **B-H_m-B** sa správajú ako **slabé kovalentné** väzby
- väzby v molekule diboránu môžeme opísať aj použitím teórie **hybridizácie**:

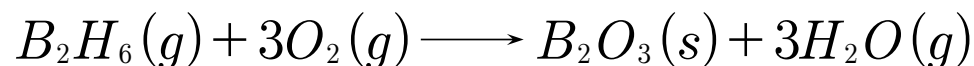

- s **terminálnymi** atómami vodíka sa vytvoria štyri lokalizované **2c-2e⁻** väzby
- **zostávajúce** dva elektrónové páry vytvoria **dve** trojcentrové dvojelektrónové **3c-2e⁻** väzby

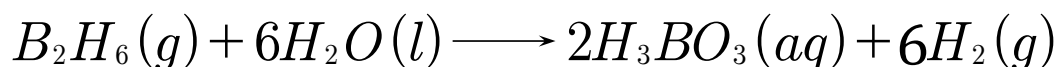
Príprava a reakcie boránov - toxický B_2H_6 sa **priemyselne vyrába** reakciou fluoridu bóritého s hydridom sodným (každoročne ako 200 ton):

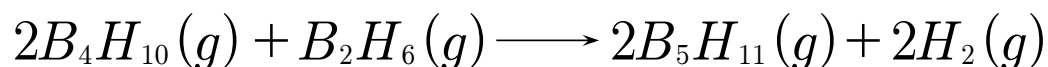
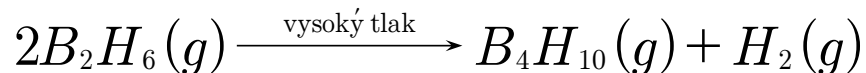
• borány majú čiastočné záporné náboje na vodíkových atómoch vzhľadom na nízku elektronegativitu bóru, čo spôsobuje **veľkú chemickú reaktivitu** týchto zlúčenín (diborán ako väčšina neutrálnych boránov horí na vzduchu a pri zmiešaní s čistým O_2 exploduje):

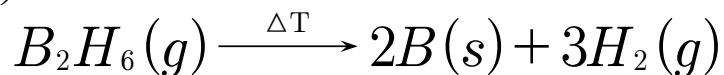
• značne exotermická reakcia **diboránu s vodou** vedie k tvorbe kyseliny trihydrogenboritej H_3BO_3 (niekedy sa uvádza ako $B(OH)_3$) a vodíka:

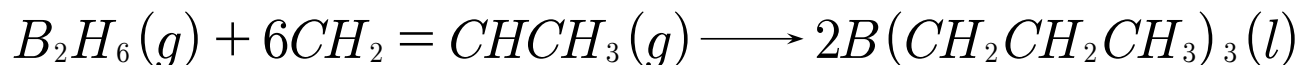
• väčšina **d'alších boránov** sa pripravuje z **diboránu** (tetraborán(10) sa pripravuje kondenzáciou dvoch molekúl diboránu, podobne aj pentaborán(11) sa tvorí reakciou tetraboránu(10) s ďalšou molekulou diboránu):

• **zohrievaním diboránu** na vysoké teploty dochádza k jeho rozkladu na vodík a čistý bór (spôsob prípravy čistého bóru):

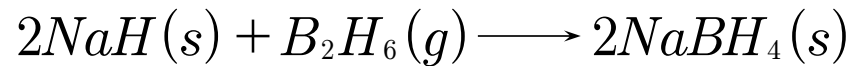
• **diborán** je **dôležité činidlo** v **organickej chémii**; reaguje s nenasýtenými uhľovodíkmi (tie ktoré majú dvojitú $C=C$ alebo trojitú $C\equiv C$ väzbu) za tvorby alkylboránov:

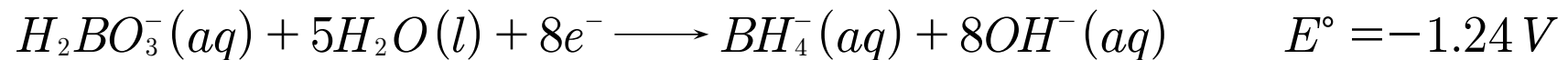

Tetrahydridoboritanový anión $[BH_4]^-$ - veľké využitie, oveľa **stálejší** ako neutrálne borány (**rekryštalizuje** ako sodná soľ zo studeného vodného roztoku)

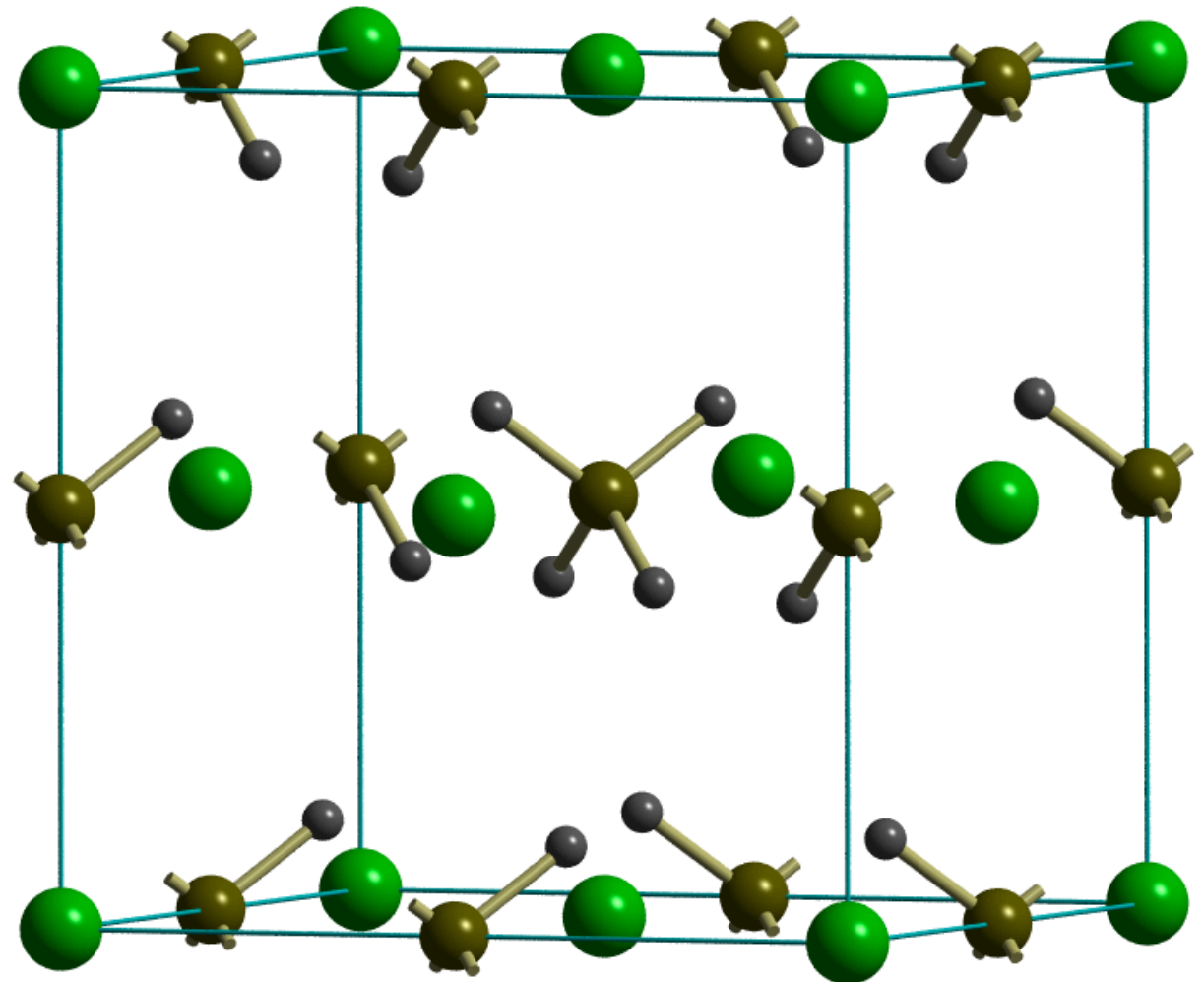
- **pripravuje sa** reakciou hydridu sodného s diboránom:

- tetrahydridoboritan sodný je veľmi užitočné **redukčné činidlo**; v silne zásaditom roztoku (pH = 14) je oxidačno - redukčný potenciál polreakcie silne záporný:

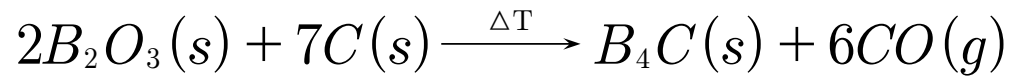

- použitie aniónov BH_4^- na „**chemické poniklovanie**“ redukciiu kationov Ni^{2+} ($E^\circ(Ni^{2+}/Ni) = -0,23 V$)
- $NaBH_4$ dôležité, **selektívne redukčné činidlo** (organické **aldehydy** na primárne alkoholy a **ketóny** na sekundárne alkoholy bez redukciiu iných funkčných skupín napr. karboxylových)

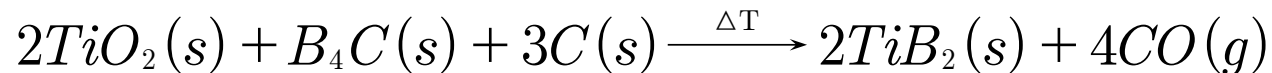
Boridy - binárne zlúčeniny bóru (B_4C , TiB_2 , MgB_2 , BN), veľmi **tvrdé**, vysoká **teplota topenia** a sú **chemicky odolné** voči agresívnemu prostrediu (používajú sa ako konštrukčný materiál)

- jedna z **najtvrdších** známych zlúčenín je karbid tetrabóru (B_4C štruktúra je založená na štruktúre elementárneho bóru, pozostávajúca z ikozaédrov B_{12})
- **pripravuje** sa redukciou oxidu boritého uhlíkom:

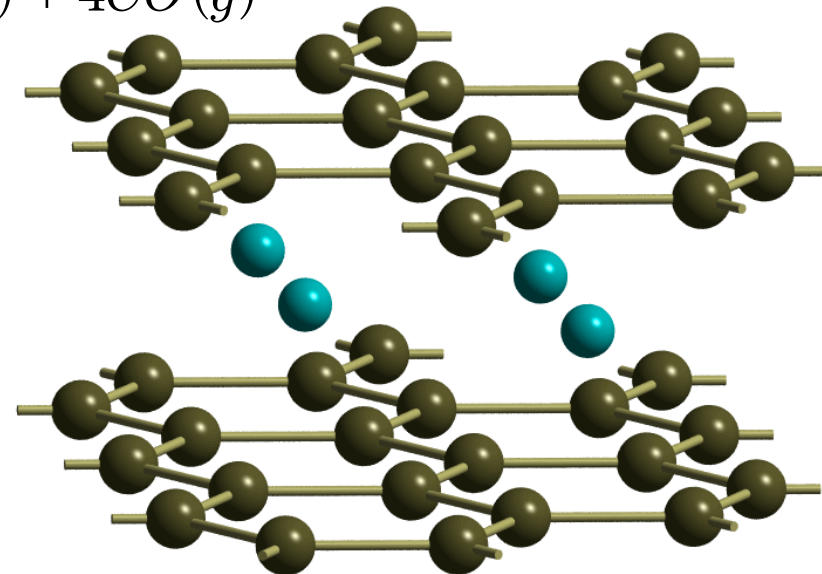
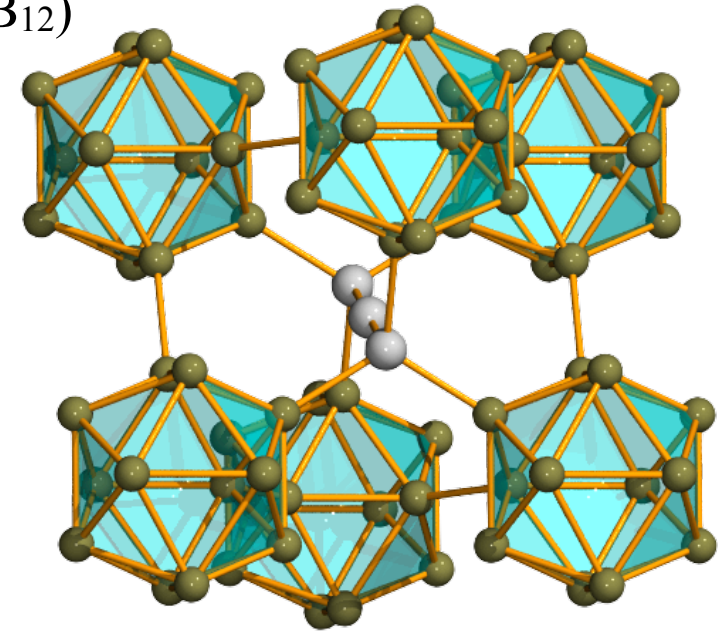

- **použitie B_4C** (nepriestrelné šatstvo, platničky na obklad napr. útočných helikoptér Apache, vysoko - perforované bicyklové rámy)

- východiskový materiál na **pripravu iných** tvrdých materiálov ako je diborid titánu:

- tvorí hexagonálne vrstvy iónov bóru (**izoelektrónové** a **izoštruktúrne** s grafitom)
- **kovové kationy** sú umiestnené medzi vrstvami bóru

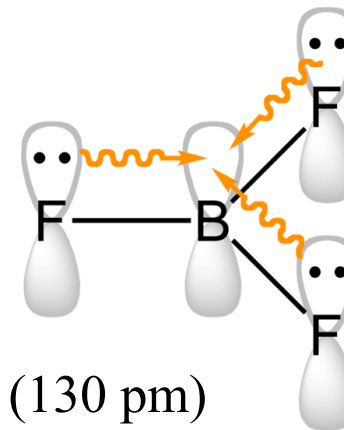

Halogenidy borité - BX_3 sú reaktívne, prchavé kovalentné zlúčeniny, zložené z *trigonálne planárnych molekúl*

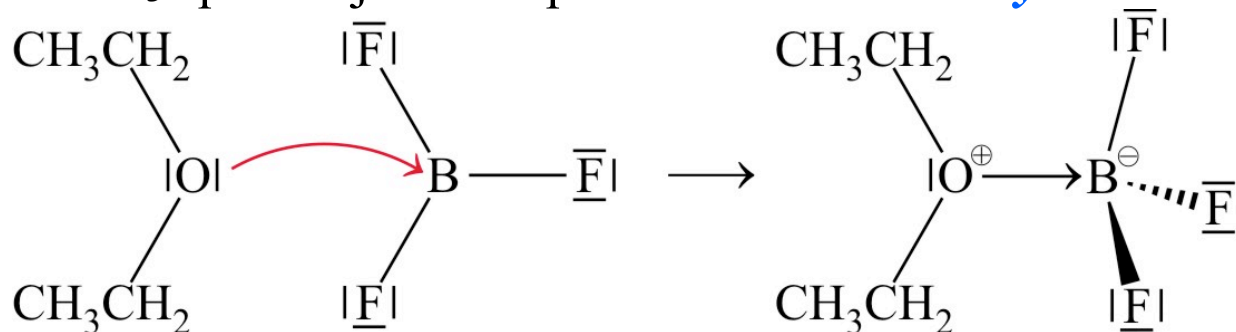
- z hľadiska *väzbových vlastností* je zaujímavý BF_3 (prototyp *Lewisovej kyseliny*)
- veľkú chemickú *reaktivitu väčšiny nekovových chloridov* v porovnaní s iónovými chloridmi je možné interpretovať na príklade *chloridu boritého*

Fluorid boritý - energia väzby B–F je *extremne vysoká* $613 \text{ kJ}\cdot\text{mol}^{-1}$ (hodnota zrovnateľná s hodnotami väzbovej energie dvojitej väzby)

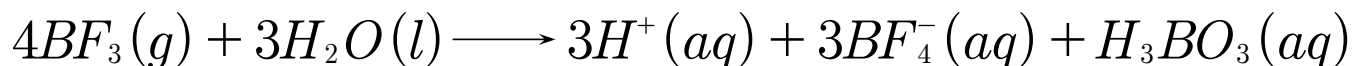
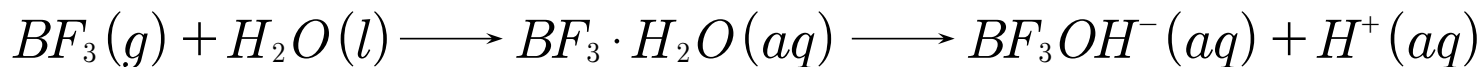
- *stabilita* elektrónovo-deficitnej molekuly je spôsobená *silnou kovalentnou väzbou* tvorenou okrem σ väzby aj delokalizovanou π väzbou v molekule

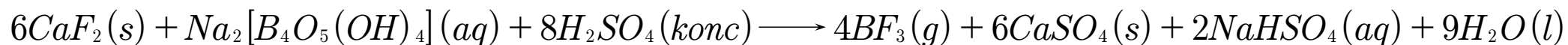
- *dôkazom* je existencia dlhších väzieb v BF_4^- (145 pm) v porovnaní s BF_3 (130 pm)
- *voľný $2p_z$* orbitál v BF_3 spôsobuje že sa správa ako *Lewisova kyselina*:

- fluorid boritý *hydrolyzuje* vo vodnom roztoku za vzniku kyslých roztokov:

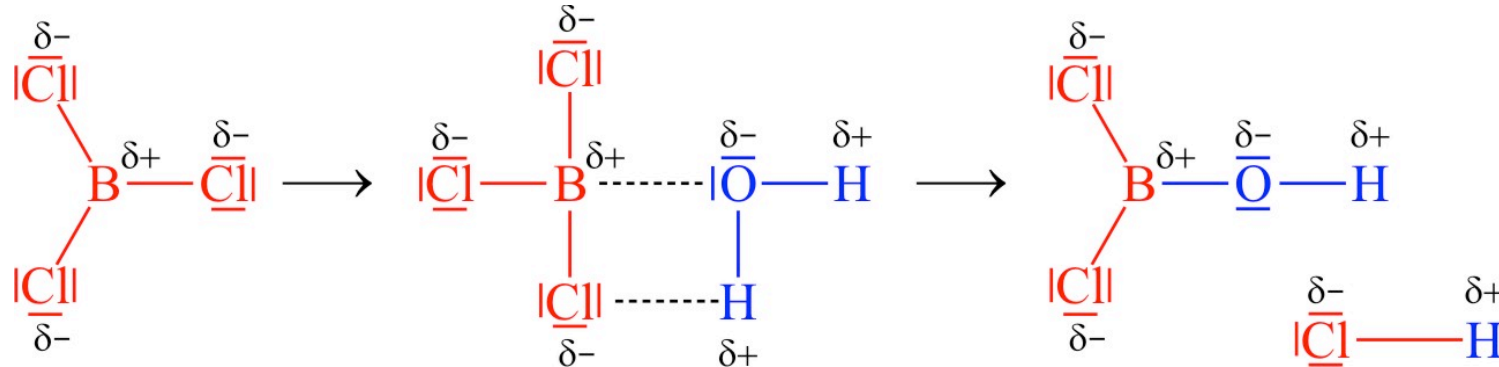
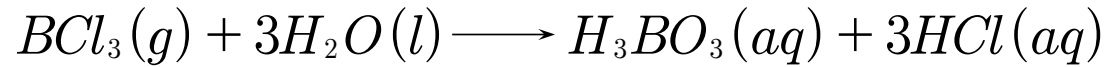
Príprava BF_3 :

- priemyselne sa využíva ako *Lewisova kyselina*, alebo *katalyzátor* v organických reakciách

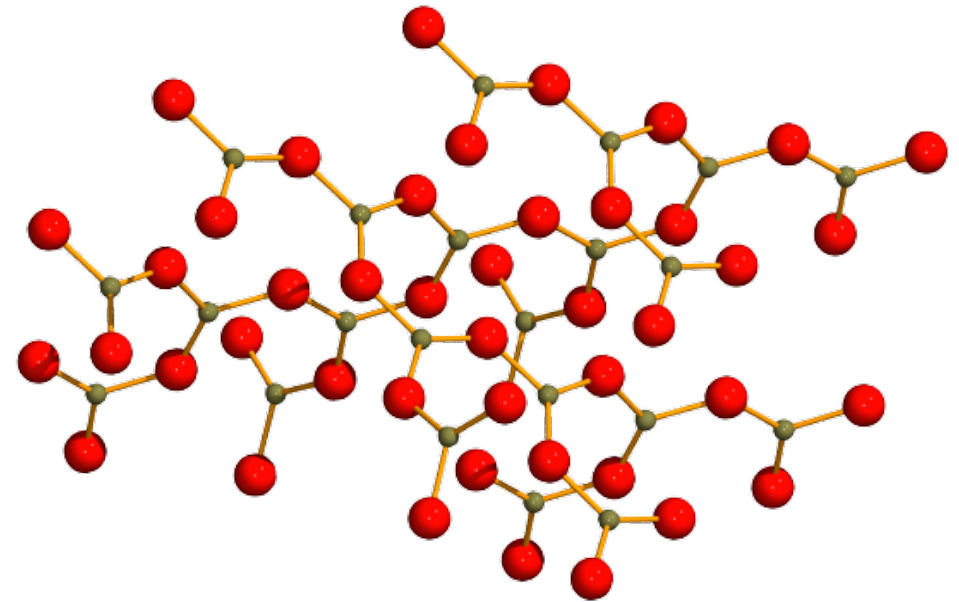
Chlorid boritý - *slabšia π -väzba* ako v prípade fluoridu bóritého (BCl_3 je *silnejšia* Lewisova kyselina ako BF_3)

- prebublávanie plynného BCl_3 vo *vode* vedie k tvorbe kyseliny trihydrogénbóritej:

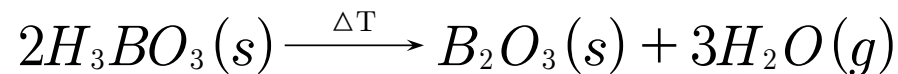
Oxid boritý, kyselina trihydrogenboritá a boritany

- tvorené trigonálnymi útvarmi BO_3 (veľmi *silné* väzby B-O)
- v *štruktúre* kryštalickeho oxidu boritého B_2O_3 vytvárajú trigonálne útvary BO_3 priestorovú kovalentnú sieť
- *taví sa* pri $450\text{ }^\circ\text{C}$ a rýchlym *ochladením* taveniny vzniká *sklovitá amorfná tuhá látka*
- *tavenina* B_2O_3 *rozpušťa* mnohé *kovové oxidy* ako aj oxid kremičitý za vzniku rôznorodých *skiel* rozličného zloženia (*bórosilikátové sklá* s dobrou chemickou odolnosťou)

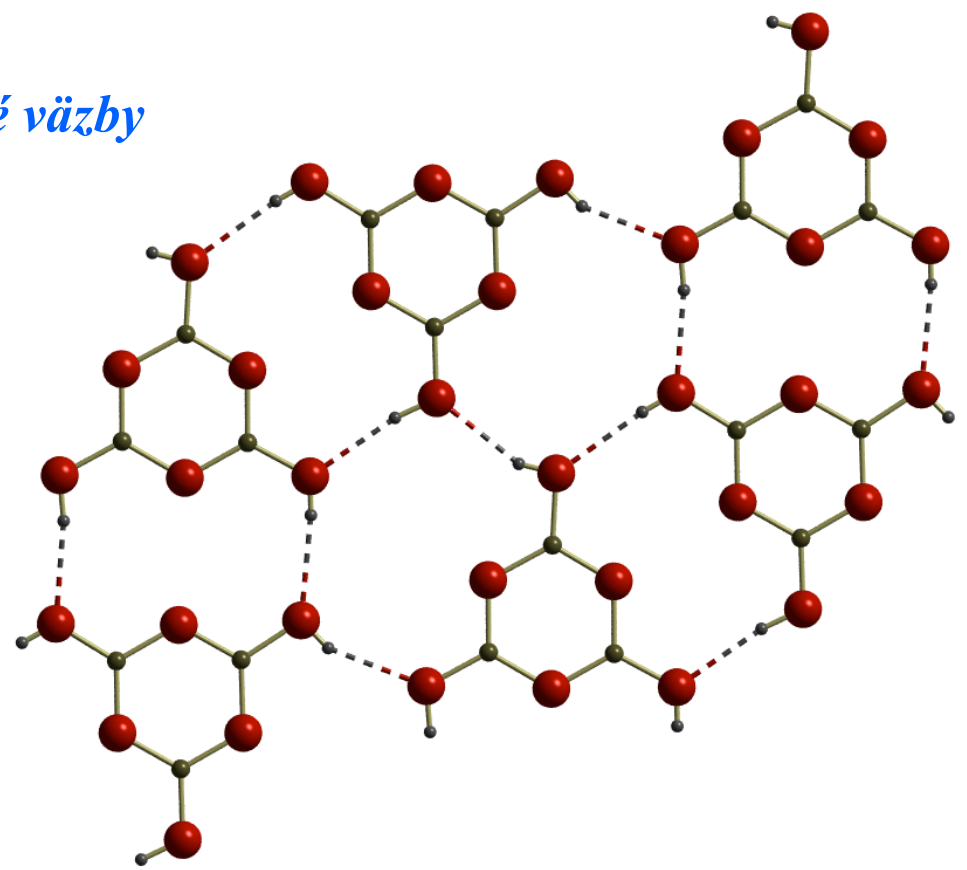
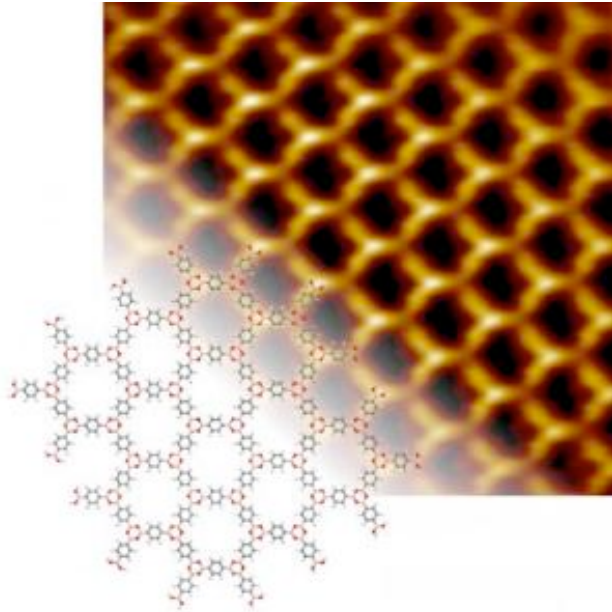

Oxid boritý B_2O_3 je *kyslý oxid*, ľahko sa *hydratuje* za vzniku kyseliny trihydrogenbóritej

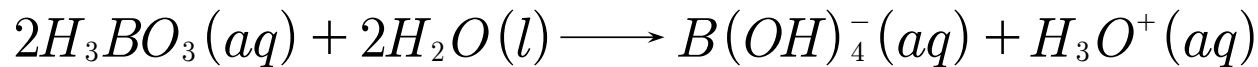
Príprava:

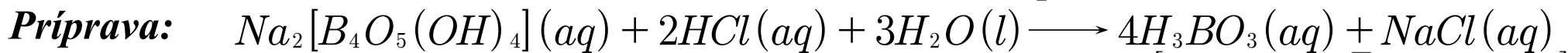
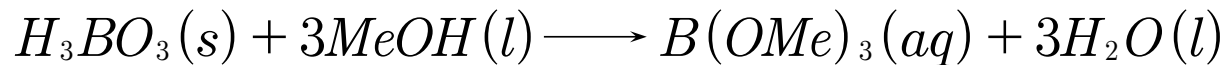
Kyselina trihydrogenboritá - slabá kyselina
s **vrstevnatou štruktúrou** obsahujúcou **vodíkové väzby**

Kyslý charakter H_3BO_3 je spôsobený jej správaním sa ako **Lewisova kyselina**:

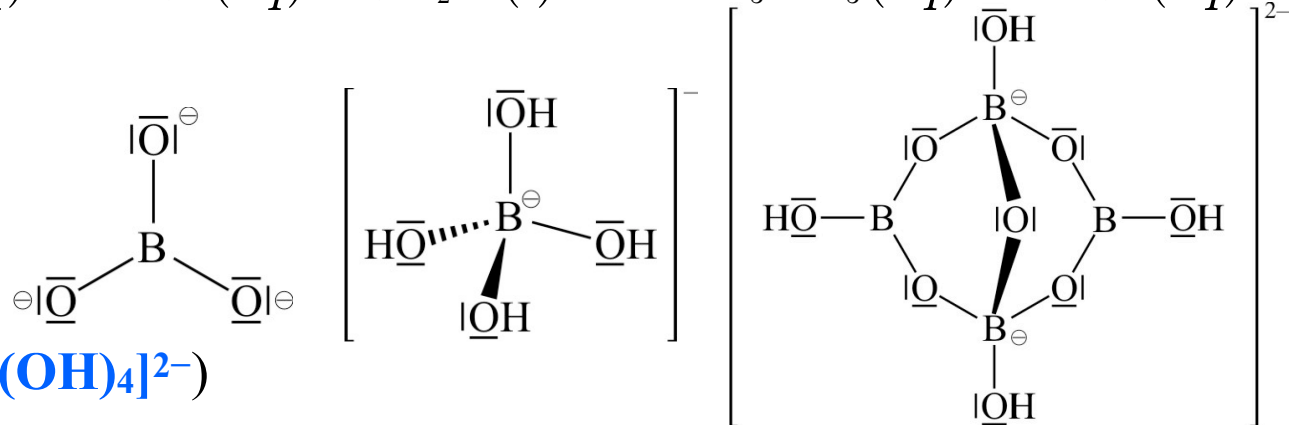

Kyselina trihydrogenboritá **reaguje s alkoholmi** za vzniku boritanov (trimetoxyboritanu):

Existujú **rozmanité štruktúry**

boritanových aniónov zložené z planárnych skupín BO_3 , tetraedrických skupín BO_4 a ich **kombinácií** a množstvo zlúčenín obsahujúcich takéto anióny ($[B_4O_5(OH)_4]^{2-}$)

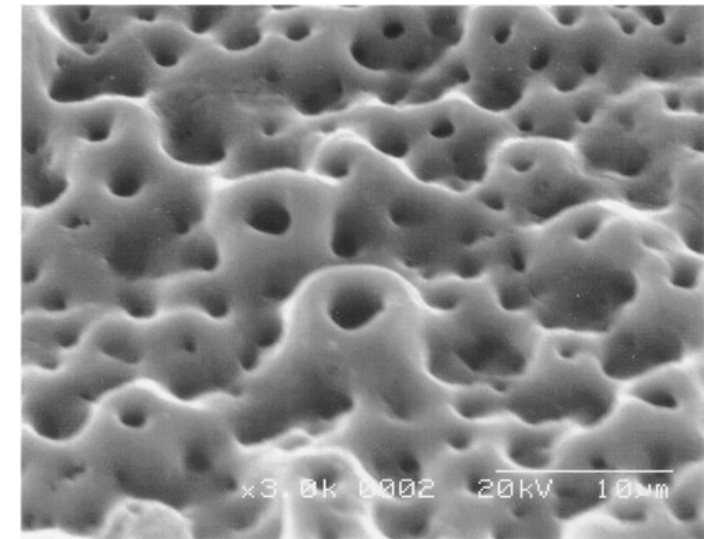
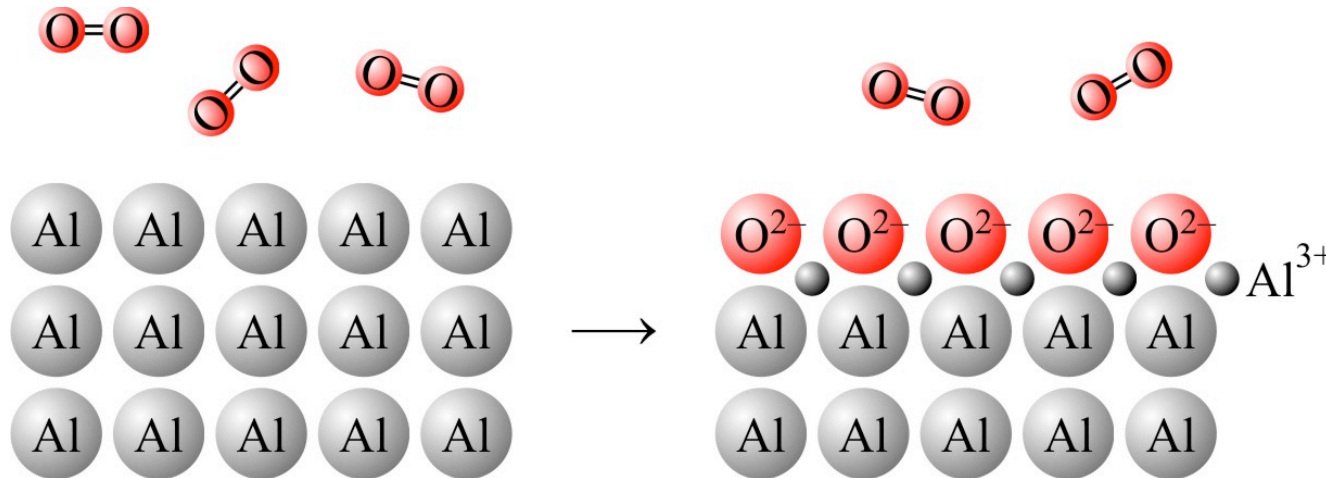
Diagonálna podobnosť bóru a kremíka:

- bór tvorí tuhý ***kyslý oxid B_2O_3*** podobne ako kremík tvorí ***kyslý oxid SiO_2*** (Al_2O_3 je amfotérny a CO_2 je kyslý)
- kyselina trihydrogenboritá **H_3BO_3** je ***slabá kyselina*** podobne ako **H_4SiO_4**
- existuje veľký počet polymérnych ***boritanov*** a ***kremičitanov***, ktorých ***štruktúry*** sú založené na ***zdielaných atómoch kyslíka***
- ***obidva prvky*** bór aj kremík tvoria ***plynné hydridy*** (oba prvky sú polokovy, majú podobné elektronegativity a ich atómy majú podobné veľkosti - ***podobné chemické správanie***)

Hliník - kov s veľkým *záporným štandardným oxidačno-redukčným potenciálom* (očakávaná veľká reaktivita)

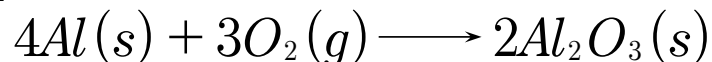
- povrch hliníka rýchlo reaguje s O_2 (vzniká *nepriepustná oxidová vrstva Al_2O_3* hrúbky 10^{-4} až 10^{-6} mm)
- iónový polomer O^{2-} (124 pm) podobný kovovému polomeru atómu Al (143 pm); *povrchová vrstva* sa takmer nemení (malý polomer Al^{3+} (68 pm) sa presne hodí do intersticiálnych polôh oxidovej vrstvy) $\Rightarrow$ *pasivácia*

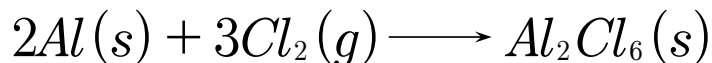
- *anodickou oxidáciou* je možné získať oxidovú vrstvu hrúbky **0.01 mm** (hrubá povrchová vrstva absorbuje farbivá a pigmenty a takýmto spôsobom je možné získať *farebný povrch*)
- hliník ako *konštrukčný materiál* s *nízkou hustotou* (2.7 g.cm^{-3} , druhou najnižšou z kovov po horčíku 1.7 g.cm^{-3})
- *dobry vodič tepla* (výroba kuchynského riadu) i keď nie je tak dobrý ako meď
- *dobry vodič elektriny* (dôležitý materiál pre výrobu elektrických vodičov)
- *problém* pri použití hliníka ako vodiča je pri spojeniach (s elektrochemicky nepodobným kovom môže vo vlhku vytvoriť elektrochemický článok; oxidácia (*korózia*) hliníka)

Chemické vlastnosti hliníka:

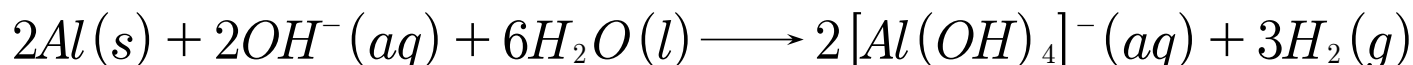
- práškový Al **horí** za vzniku práškového oblaku oxidu hlinitého:

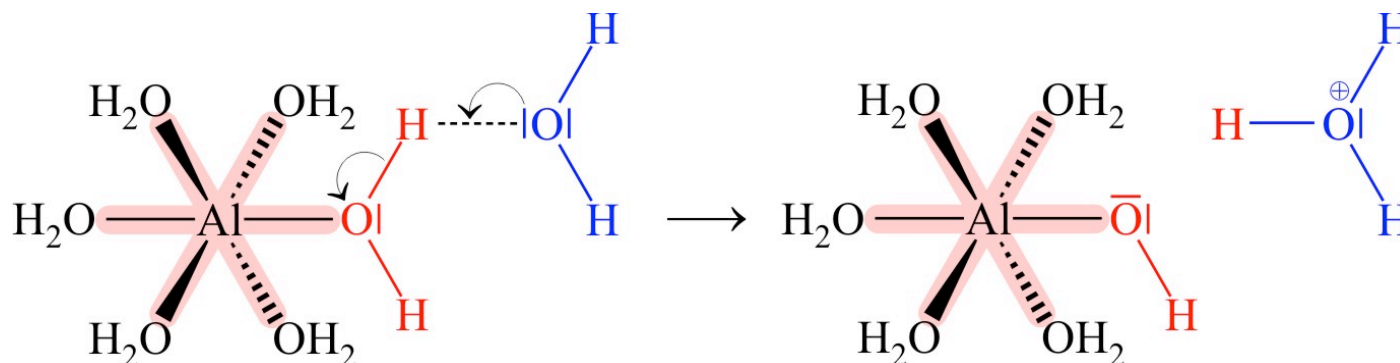
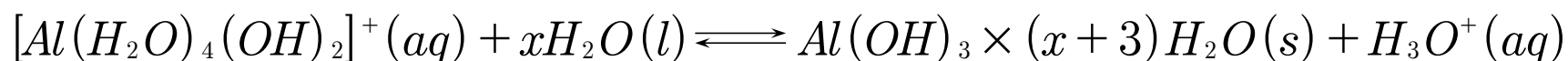
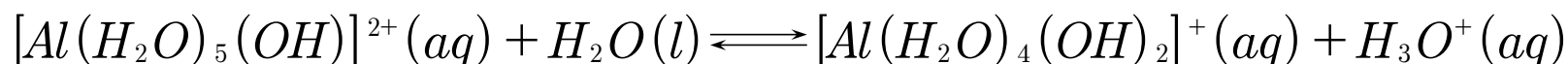
- hliník horí veľmi **exotermicky s halogénmi** ako napr. chlóróm:

- podobne ako berýlium je **amfotérny** kov reagujúci ako s kyselinami tak aj so zásadami:

- vodný roztok hlinitej zlúčeniny obsahuje kation $[Al(H_2O)_6]^{3+}$ podliehajúci **hydrolyze**:

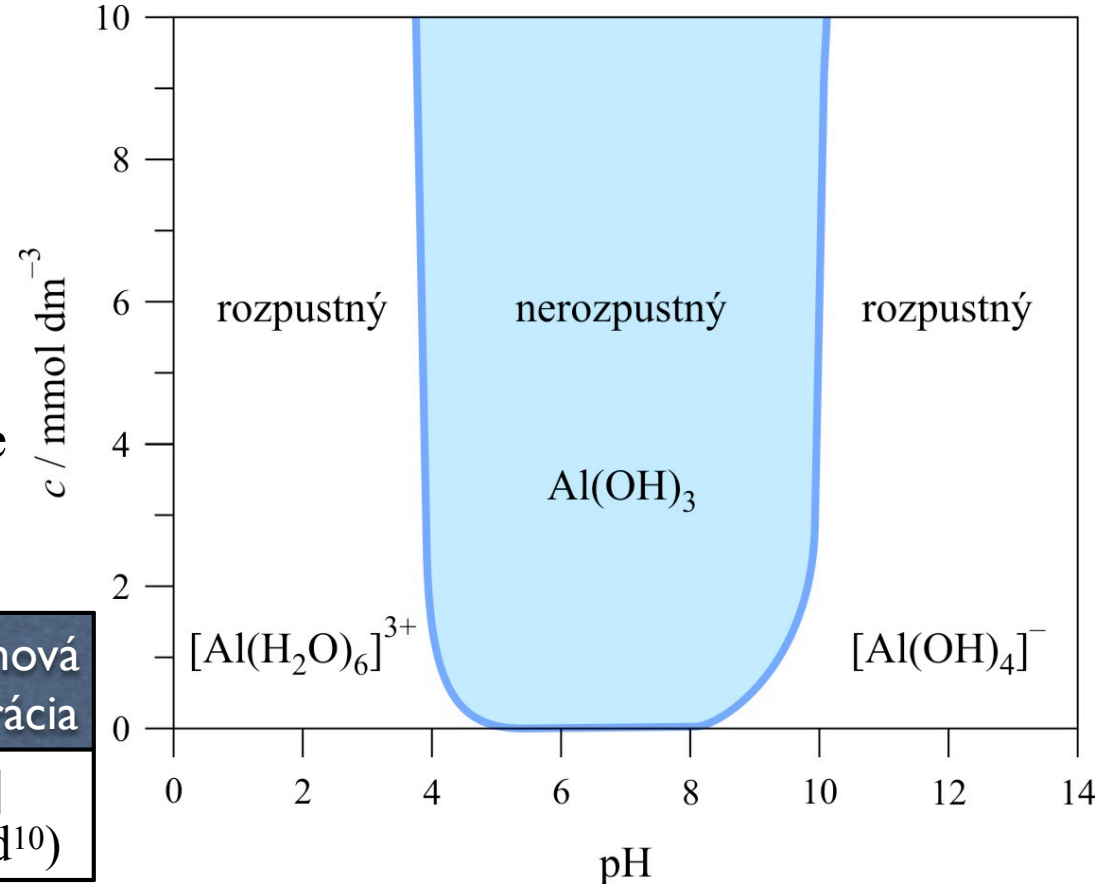
- zmes chloridov hydroxido-iónov $[Al(H_2O)_5(OH)]Cl_2 + [Al(H_2O)_4(OH)_2]Cl$ nazývaný **aluminium chlorhydrate** je prostriedok proti poteniu
- prídavok hydroxidovýchiónov** k hlinitým kationom najskôr vyzráža želatínovú zrazeninu hydroxidu hlinitého, ktorý sa v prebytku hydroxidovýchiónov rozpúšťa za vzniku $[Al(OH)_4]^-$

- kationy Al^{3+} sú **rozpuštné** pri **nízkych** a pri **vysokých** hodnotách pH, ale **nerozpuštné** pri **neutrálnych** podmienkach
- použitie ako **antacid** (lieky proti kyseline; nerozpuštná zásada schopná neutralizovať prebytočnú žalúdočnú kyselinu)

Podobnosť hliníka a skandia - aj na základe **elektrónovej konfigurácie** Al^{3+} umiestnenie hliníka do 3. skupiny PSP

lón 3. skupiny	Elektrónová konfigurácia	lón I 3. skupiny	Elektrónová konfigurácia
Sc^{3+}	[Ar]	Al^{3+} Ga^{3+}	[Ne] [Ar](3d ¹⁰)

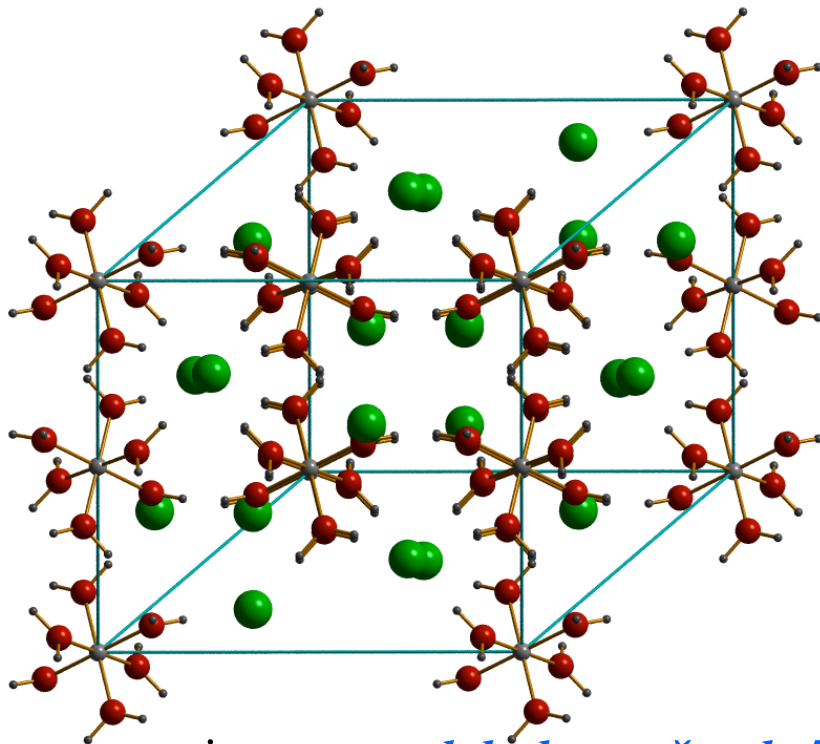
- podobnosť hliníka s prvkami 3.skupiny sa prejavuje aj v **teplotách topenia** a **štandardných elektródových potenciáloch**:

Prvky 3. skupiny			Prvky I 3. skupiny		
Prvok	Teplota topenia (°C)	E° (V)	Prvok	Teplota topenia (°C)	E° (V)
–	–	–	Al	660	-1,66
Sc	1540	-1,88	Ga	30	-0,53
Y	1500	-2,37	In	160	-0,34
La	920	-2,52	Tl	300	+0.72
Ac	1050	-2,6	–	–	–

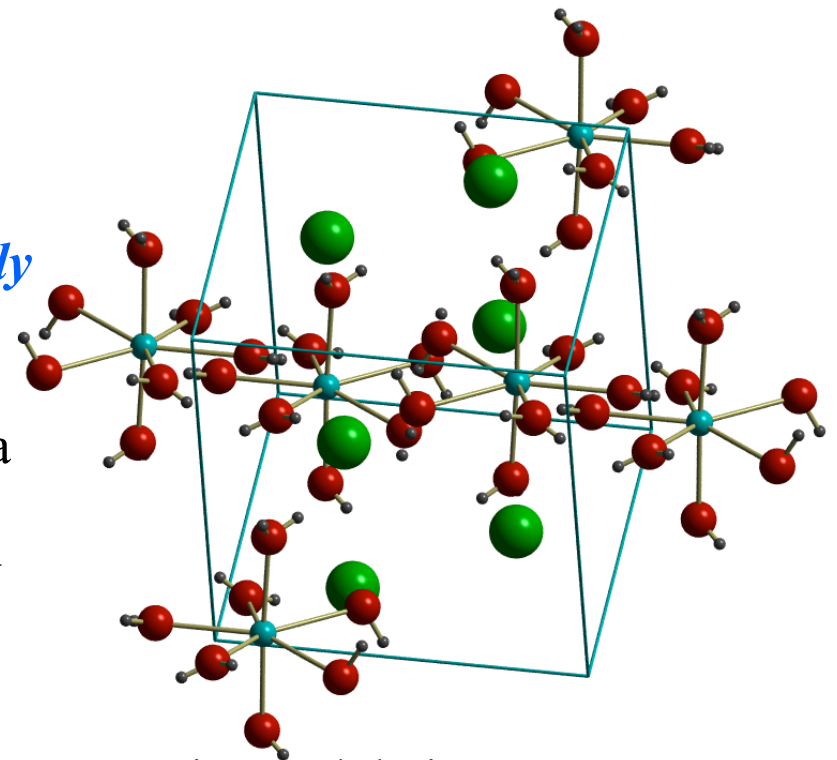
- vo **vodných** roztokoch katióny $\text{Al}^{3+}(\text{aq})$ aj $\text{Sc}^{3+}(\text{aq})$ **hydrolyzujú** (vznik kyslých roztokov obsahujúcich polymérne hydroxido častice)
- **prídavkom hydroxidových iónov** k príslušným katiómom vznikajú koloidné **zrazeniny**
- v **nadbytku hydroxidových iónov** sa zrazeniny **rozpúšťajú** na aniónové častice
- obidva kovy tvoria **izomorfné zlúčeniny** typu $\text{Na}_3[\text{MF}_6]$ (M^{III} : Al^{III} alebo Sc^{III})

Chémia reaktívneho hliníka sa značne líši od chémie nereaktívneho kovu gália:

- rozdiely sú v **typoch zlúčenín** (Ga podobne ako B tvorí **plynný** hydrid Ga_2H_6 ; Al tvorí **tuhý biely polymérny** hydrid $(\text{AlH}_3)_x$)
- **preublávanie** plynného sulfánu H_2S cez vodný roztok $\text{Ga}^{3+}(\text{aq})$ vedie k tvorbe zrazeniny Ga_2S_3 , v prípade hlinitej zlúčeniny sa pozoruje tvorba zrazeniny $\text{Al}(\text{OH})_3$ (podobne v prípade skanditej zlúčeniny sa tvorí $\text{Sc}(\text{OH})_3$)

- **kryštálovou štruktúrou** sa **hlinité halogenidy** viac podobajú **halogenidom scanditým** (tvoria kryštalohydráty, gálité halogenidy netvoria)

- naproti tomu, **molekulovou štruktúrou** sa **hlinité halogenidy** viac podobajú **halogenidom gálitým** - tvoria **diméry** (tavenina a plynné skupenstvo)

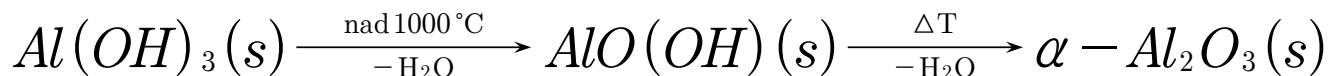
Oxid a hydroxid hlinitý - existuje viacero **polymorfných modifikácií** oxidu hlinitého

- najznámejšie sú vysokoteplotná **α modifikácia** Al_2O_3 (tvrdý minerál korund) a nízkoteplotná **γ modifikácia** Al_2O_3 (menej kompaktná gama-alumina)

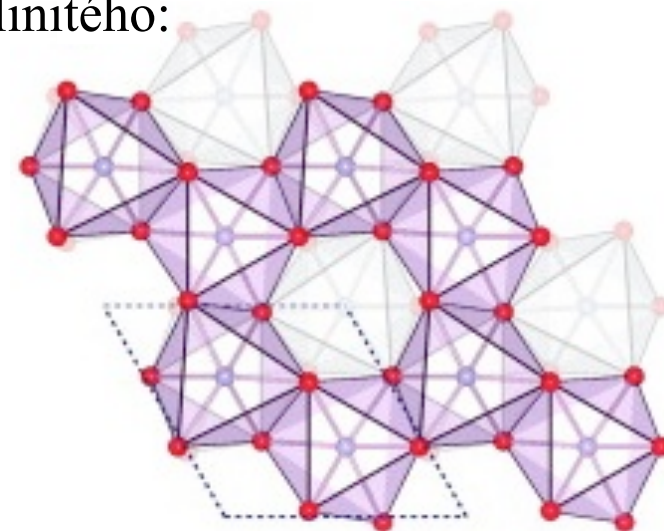

Korund - veľmi **tvrdý** materiál používaný na brúsenie

- **odolný** voči **teplote** (teplota topenia je 2020 °C; vymurovka vysokoteplotných pecí)
- α -modifikácia Al_2O_3 sa **pripravuje** termickou dehydratáciou hydroxidu hlinitého:

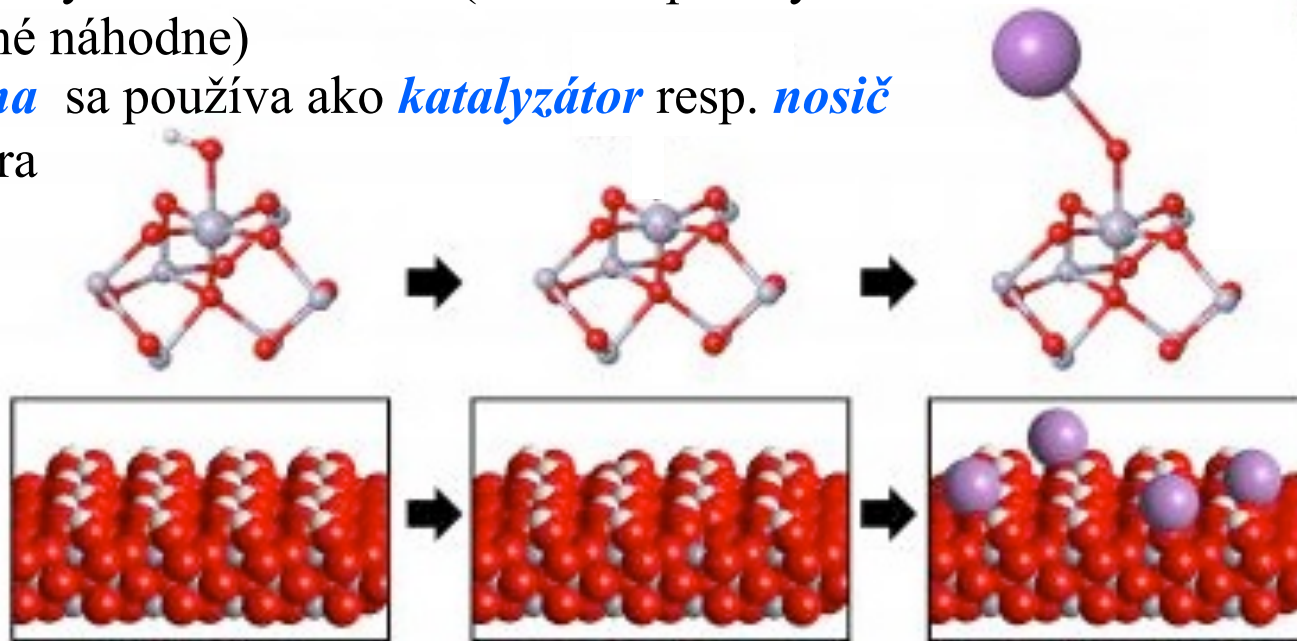

- α -modifikácia sa používa pri **elektrolytickej výrobe hliníka**
- **kompaktná** ($\rho = 4,0 \text{ g cm}^{-3}$) **rombická štruktúra** s atómami kyslíka v **najtesnejšom hexagonálnom** usporiadaní a atómami hliníka v **$\frac{2}{3}$ oktaédrických dutín**
- Al_2O_3 tvorí **polodrahokam biely zafír** (umelý možno pripraviť kryštalizáciou z taveniny)
- **červené** sfarbenie **rubínu** spôsobujú stopy Cr^{3+}
- **modré** sfarbenie **zafíru** sú to stopy Fe^{3+} a Ti^{4+}

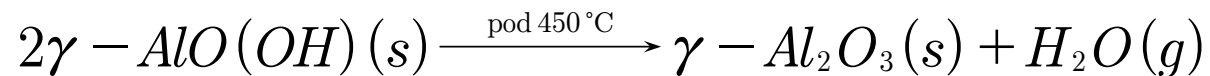
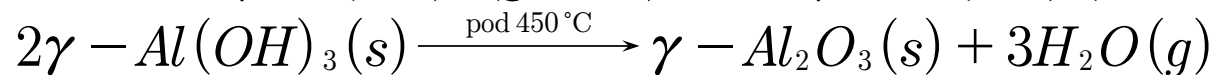

Nízokoteplotná γ modifikácia Al_2O_3 má **menej kompaktnú** štruktúru ($\rho = 3,4 \text{ g cm}^{-3}$)

- mäkká látka s **veľkým povrchom** (tzv. aktivovaný Al_2O_3)
- **defektná** kryštalová štruktúra (niektoré polohy v štruktúre sú obsadené náhodne)
- **γ -alumina** sa používa ako **katalyzátor** resp. **nosič** katalyzátora

Pripravuje sa **dehydratáciou** γ - $\text{Al}(\text{OH})_3$ (gibbsit) alebo γ - $\text{AlO}(\text{OH})$ (böhmit):

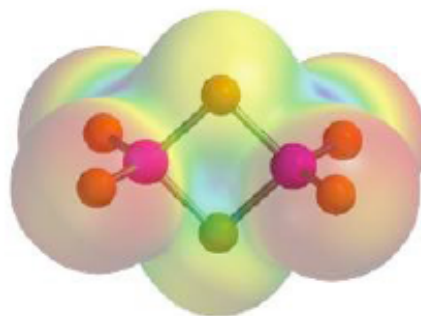
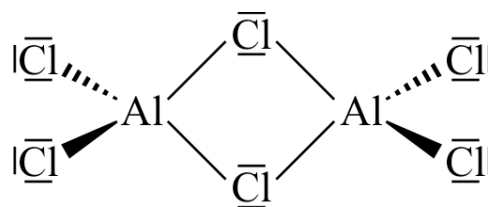
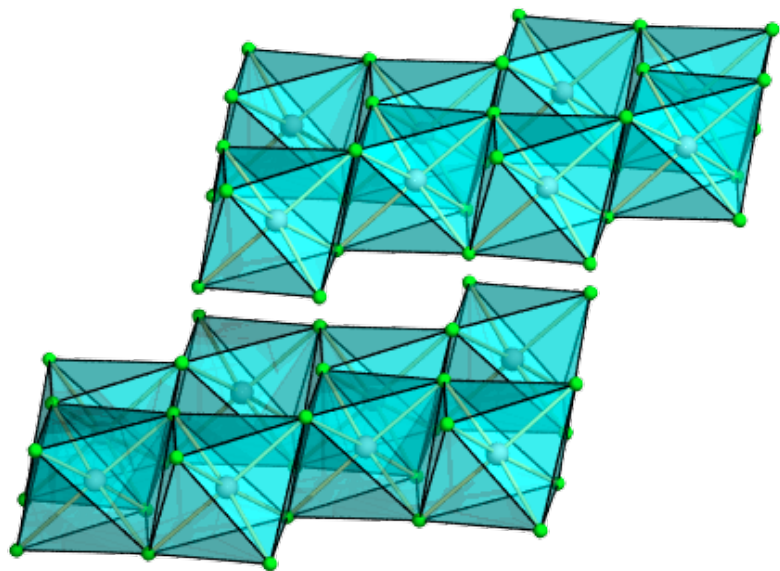
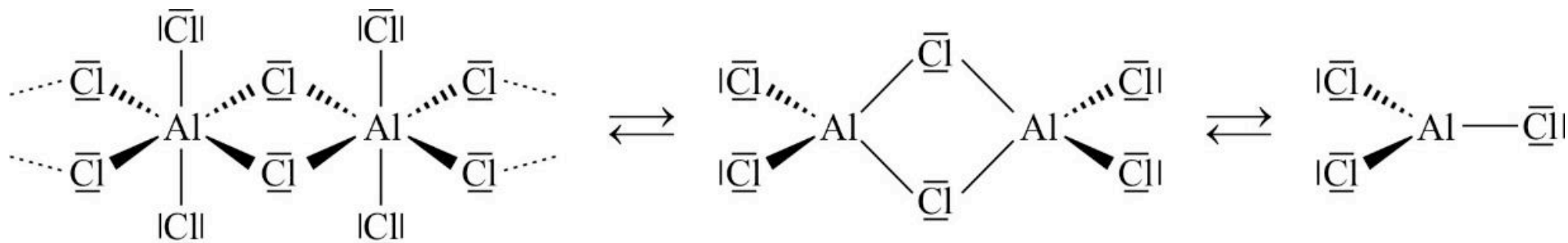
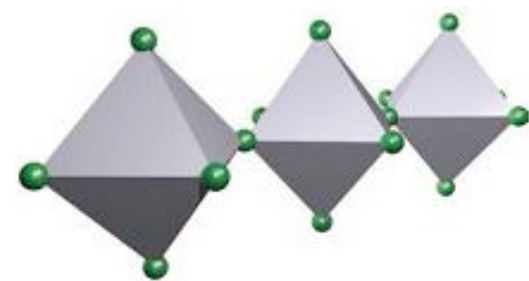
V prírode sa nachádzajú **stálejšie** modifikáciami hydroxidu hlinitého (γ - $\text{Al}(\text{OH})_3$ - **gibbsit** a **hydrargilit**), **menej stálou** modifikáciou je α - $\text{Al}(\text{OH})_3$ (**bayerit**). Pripravujú sa **zrážaním**:

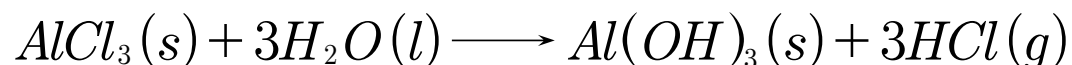
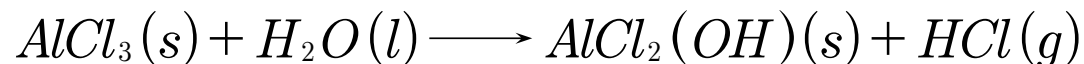
- hydroxid hlinitý sa zráža ako **biela páperovitá zrazenina** (schopnosť viazať nečistoty, preto sa používa na čistenie vody)
- $\text{Al}(\text{OH})_3$ aj $\text{Ga}(\text{OH})_3$ sú **amfotérne** hydroxidy

Halogenidy hlinité - zaujímavá skupinu zlúčenín:

- **fluorid hlinitý** sa **taví** pri **1290°C**, chlorid hlinitý **sublimuje** pri **180°C** a bromid a jodid hlinitý sa **tavia** pri **97.5°C**, resp. **190°C**
- **AlF₃** má teplotu topenia typickú pre **iónovú** zlúčeninu
- teploty topenia **AlBr₃** a **AlI₃** sú charakteristické pre malé **kovalentné molekuly**
- spôsobené **veľkou nábojovou hustotou** Al³⁺ (364 C.mm⁻³) ⇔ všetky anióny (okrem malého F⁻) budú **polarizované** a dôjde k tvorbe kovalentných väzieb (tvorba **dimérov** Al₂Br₆ a Al₂I₆)
- **hexahydrát chloridu hlinitého** tvorí v tuhom stave **iónovú kryštalovú štruktúru**
- **bezvodý chlorid hlinitý** tvorí v tuhom stave **vrstevnatú štruktúru**, ktorá sa v tavenine **rozpadne** za vzniku molekulových **dimérov** a pri zvýšenej teplote disociuje na **monomér**:

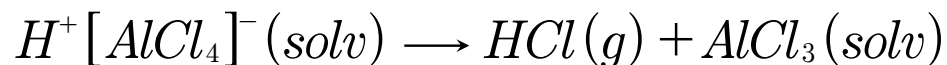
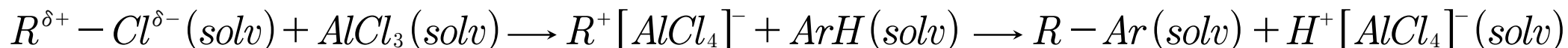

- dôsledkom vrstevnatej štruktúry bezvodého AlCl_3 v tuhom stave je, že jeho reakcie sú viac typické pre **kovalentný typ chloridu**
- kovalentné správanie sa konkrétne prejavuje v procese rozpúšťania bezvodého AlCl_3 , ktorý **reaguje s vodou** typickým spôsobom kovalentného chloridu za vývoja značného množstva tepla a za tvorby hmly chlorovodíka:

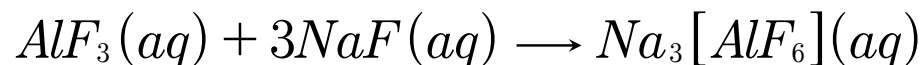

Bezvodý chlorid hlinitý je dôležité činidlo v **organicknej chémii** (katalyzátor pre substitučné reakcie aromatických zlúčenín - **Friedel-Craftsove reakcie**)

- celkovú reakciu môžeme vyjadriť ako reakciu medzi **aromatickou zlúčeninou** Ar-H a **chloroorganickou zlúčeninou** R-Cl . AlCl_3 reaguje ako silná kyselina s R-Cl za tvorby AlCl_4^- a karbokatiónu. Karbóniový kation reaguje s aromatickou zlúčeninou za vzniku substituovanej aromatickej zlúčeniny Ar-R a katiónu H^+ . Tento kation potom rozkladá AlCl_4^- naspäť na chlorid hlinitý:

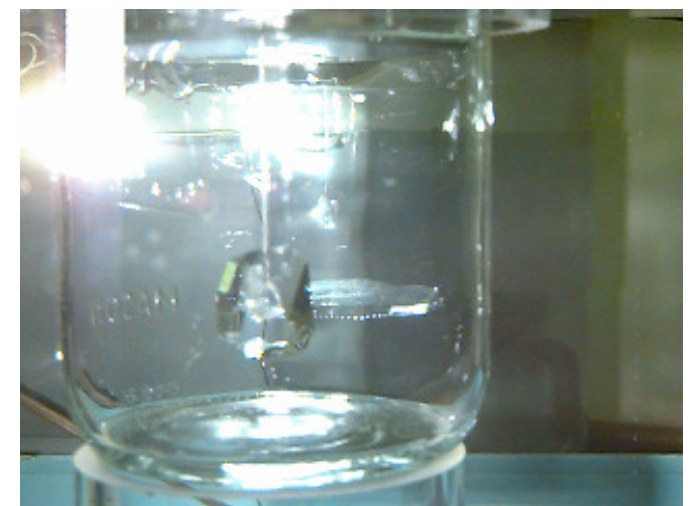

- ostatné halogenidy AlX_3 majú tiež vlastnosti **silných Lewisových kyselín** (akceptorové schopnosti v závislosti od indukčného efektu atómov X klesajú v poradí: AlCl_3 AlBr_3 AlI_3)
- odlišné je správanie AlF_3 - zlúčeniny s prevažne iónovou väzbou (neschopnosť reagovať s vodou)
- aj napriek tomu sa AlF_3 správa ako Lewisova kyselina:

Kamence - všeobecný vzorec $M^+M^{3+}(SO_4^{2-})_2 \cdot 12H_2O$ (štruktúru lepšie vyjadruje vzorec $M^+[M(OH_2)_6]^{3+}(SO_4^{2-})_2 \cdot 6H_2O$)

- **veľké kryštály** môžeme získať zmiešaním **ekvimólových** množstiev $M^I_2SO_4$ a $M^{III}_2(SO_4)_3$
- **vhodné** zlúčeniny na **pestovanie kryštálov** (jednomocný kation K^+ , Rb^+ a NH_4^+ , zatiaľ čo trojmocný kation je najbežnejšie Al^{3+} , Cr^{3+} a Fe^{3+})

Pomenovanie **kamenec** patrí **bezfarebnej** zlúčenine obsahujúcej kation $[Al(OH_2)_6]^{3+}$, ostatné sú pomenované ako **chromitý kamenec (tmavofialový)** a **železitý kamenec (svetlofialový)**

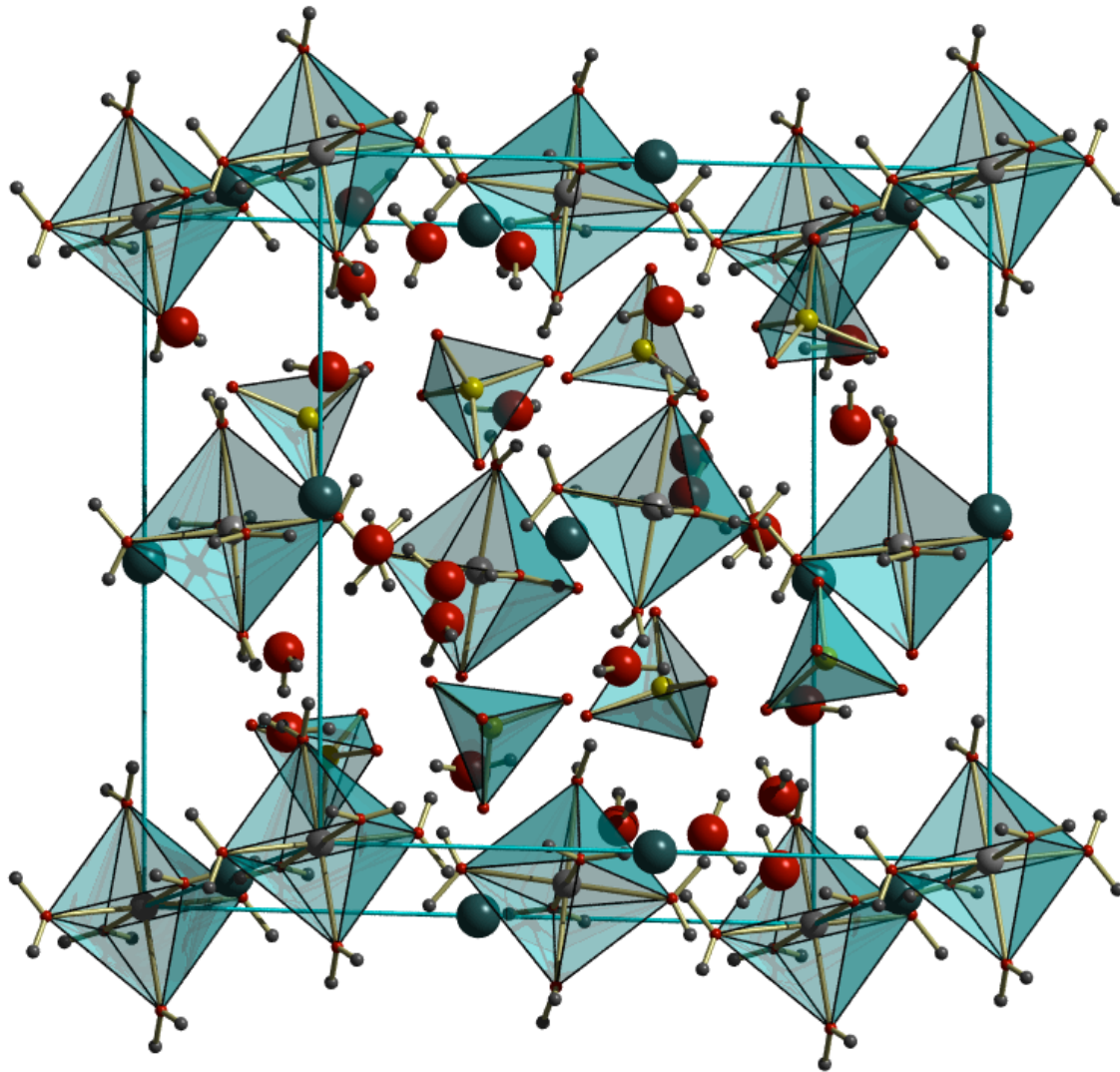
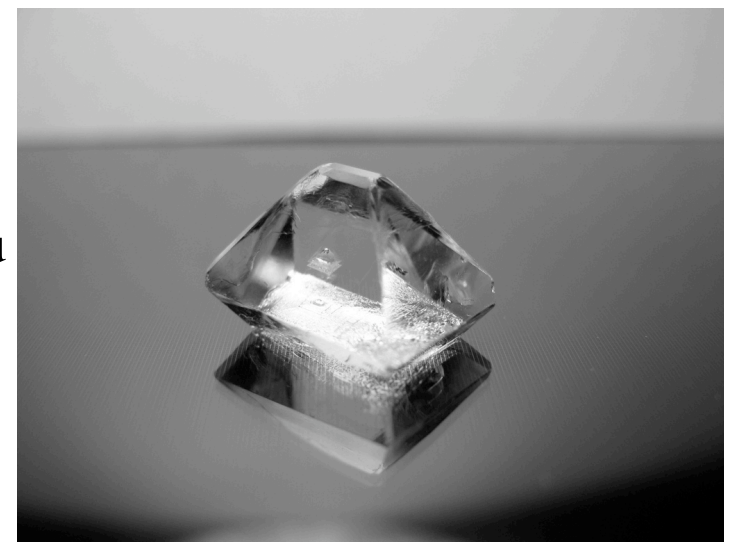

Izomorfná substitúcia - schopnosť iónu substituovať druhý ión pričom zostane zachovaná kryštálová štruktúra

- **pri zachovaní kryštálovej štruktúry môže byť nahradený jeden ión druhým ak majú rovnaký náboj a rozdiel v iónových polomeroch nie je väčší ako 20 %**
- **veľký rozdiel** v iónových polomeroch izomorfizmus **vylučuje**, ale **blízke hodnoty** iónových polomerov **nezaručujú** že izomorfizmu nastane
- **izoštruktúrne látky** môžu tvoriť **zmesové kryštály** ($K_2(Al, Cr)(SO_4)_4$)

Síran hlinito-draselný - kamelec $\text{KAl}(\text{SO}_4)_2 \cdot 12\text{H}_2\text{O}$ jediný **bežný** vo vode **rozpustný** hlinitý minerál

- dôležitá úloha v **priemysle farieb** pre permanentnú absorpciu farby na šatstvo (morením v roztoku kameňa sa vytvorí na povrchu šatstva vrstva hydroxidu hlinitého schopná okamžite viazať molekuly farby)

- kamelec **kryštalizuje** z **ekvimólovej zmesi** síranu draselného a síranu hlinitého za tvorby $\text{KAl}(\text{SO}_4)_2 \cdot 12\text{H}_2\text{O}$.
- kryštály kameňa majú veľkú **stabilitu kryštalovej mriežky**, pretože síranové anióny sú v štruktúre umiestnené medzi alternujúce draselné a hexaakvahlinité katióny
- zlúčenina sa niekedy **používa** na zastavenie nepatrného **krvácania** (ako sú náhodné porezania pri holení), pretože táto zlúčenina spôsobuje **koaguláciu proteínov** na povrchu bunky, bez toho aby došlo k usmrteniu bunky samotnej.

Diagonálna podobnosť hliníka a berýlia

- ***nábojové hustoty*** Be^{2+} a Al^{3+} sú podobné (Be^{2+} : 1108 C mm^{-3} a Al^{3+} : 770 C mm^{-3} – za predpokladu tetraédrickej koordinácie)
- vo vodnom roztoku ***akvatovaný kation*** ($[\text{Be}(\text{H}_2\text{O})_4]^{2+}$) podobne ako ($[\text{Al}(\text{H}_2\text{O})_6]^{3+}$)
- obidva kationy dostatočne polarizujú molekuly vody a vo vodnom roztoku sa pozoruje ich ionizácia (***hydrolýza***) v dôsledku ktorej sú roztoky berylnatých a hlinitých zlúčenín ako napr. $\text{Be}(\text{NO}_3)_2$ alebo $\text{Al}(\text{NO}_3)_3$ kyslé
- obidva kovy sa na vzduchu ***pasivujú***
- obidva kovy tvoria iónové ***karbidy*** (Be_2C a Al_4C_3) obsahujúce anión C^{4-}
- berýlium a hliník tvoria ***halogenidy*** ako napríklad BeCl_2 a AlCl_3 , ktoré reagujú ako ***Lewisove kyseliny***

Toxicita hliníka

- po kyslíku a kremíku ***tretí najrozšírenejší prvok*** v Zemskej kôre
- napriek jeho značnému výskytu v životnom prostredí je to ***vysoko toxický kov***
- koncentrácia hlinitých iónov $[\text{Al}(\text{H}_2\text{O})_6]^{3+}$ ($5 \cdot 10^{-6} \text{ mol dm}^{-3}$) je dostatočná na ***usmrtenie rýb***
- pre niektoré plodiny napr. pšenicu (obilie) je zvyšujúca sa kyslosť pôdy (uvolňovanie hlinitých iónov) hneď druhý faktor spôsobujúci ***pokles výnosov*** niekedy až o 80%

Riziko tália

- v podobe tálnych zlúčenín je ***tálium vysoko toxický prvok***
- môže ***nahrádzať*** draselný kation v biochemických procesoch
- do životného prostredia vstupuje primárne ***horením uhlia*** a pri ***výrobe cementu***
- tálium ako nebezpečný vedľajší produkt vzniká pri ***tavení olovnatých rúd***